Һүсејн — *(кәлиб Күллүнүн әлини тутур)* Мән дә разыјам!

Һамы бирдән — Бу да бир мө'чүзә! Бу да бир мө'чүзә!

Пәрдә дүшүр.

СОН

ДУМАНЛЫ ТӘБРИЗ

АЛТЫ ПӘРДӘДӘН ИБАРӘТ
ДРАМ ӘСӘРИ

ӘСӘРДӘ ИШТИРАК ЕДӘНЛӘР:

1. Сәттар хан.
2. Бағыр хан.
3. Гүдрәт.
4. Түтүнчү оғлу.
5. Зејнәб.
6. Чавад аға.
7. Дилруба.
8. Чаваһир.
9. Нина.
10. Һәсәнаға.
11. Әсәд.
12. Һачы Салман.
13. Һачы Меһди.
14. Әлидадаш.
15. Даваткәроғлу
16. Мүлкәдар.
17. Тағы бәј.
18. Дәрвишоғлу.
19. Бөјүк хан.
20. Консул.
21. Сәркәрдә.
22. Кенекал
23. Хидмәтчи.
24. М. Чәфәр.
25. Гапычы.
26. Гөнчәләбханым.
27. Диләнчи.
28. Фалчы.
29. Оjунчаг сатан.
30. Сәһләбчи.
31. Чәкмәсилән.
32. Хырдаватчы.
33. Бағбал.
34. Бычагчы.
35. Чәваһирчи.
36. Гәннадчы.
37. Чөрәкчи.
38. Гатыгчы.
39. 1-чи мүчаһид.
40. 2-чи мүчаһид.
41. 3-чү мүһаһид.

Фәһләләр, кәндлиләр, мүчаһидләр, јүк дашыјанлар, нөкәрләр, рәггасәләр, гадынлар, гызлар, гочалар.

БИРИНЧИ ПӘРДӘ

Чәнуби Азәрбајчан. Шималда Араз чајы, чәнубда гарлы дағлар, думанлы тәпәләр. Араз чајындан чәнуба доғру узанан јолун ортасында бир вә икимәртәбәли дамлар көрүнүр. Мүлкәдарын јашадығы бинанын гаршысы. Узагдан топ вә түфәнк атышмаларының сәси кәлир. Јүк дашыјанлар бир-биринин јанына дүзүлүб кечир. Мүлкәдарын силаһлы адамлары бинанын әтрафында кәзишир.

Һачы Салман *(јүк дашыјанларын јанынча Һачы Меһди илә бәрабәр сөһбәт едә-едә кәлир)* — Јох, белә олмаз! Һачы Меһди аға, бу мәмләкәтдә тичарәт етмәк мүмкүн олмајачаг.

Һачы Меһди — Нә кәндлисиндә һөрмәт, нә дә фәһләсиндә сәдагәт вар.

Һачы Салман — Нечә ја'ни кәнд ағасына бәһрә вермәрәм?! Буну һарада демәк оларды? Кимин әглинә белә сөз кәләрди?!

Һачы Меһди — Халга хәстәлик дүшүб, бизи аллаһын бәласы тутуб. *(Топ-түфәнк сәсләри ешидилир).* Бир тәрәфдән мал галыб јағышын алтында, бир тәрәфдән топ-түфәнк сәсләри дүнјаны титрәдир. Бирчә бу маллары тез Тәбризә чатдырсајдыг, мин јашардыг.

Һачы Салман — Һачы Меһди аға, бурада јубанмаг хәтадыр. *(Јүк дашыјанлара)* Әминиз гаданызы алсын, бир аз тәрпәнин!

Һачы Меһди — Башыныза дөнүм, бир аз чәлд олун, өлмүрсүнүз ки?

Һачы Салман — Итиниз олум, чәлд олун! Биз кафир дејилик ки! Көрүрсүнүз, мал галыб јағышын алтында.

Һачы Меһди — Гурбаныныз олум, гывраг олун!

Һачы Салман — Ајағыныз алтында гурбан кәсилим, чәлд олун!

Мүлкәдарын силаһлы нөкәрләри өзләри илә бәрабәр бир дәстә гадынлары, гызлары вә гочалары габагларына гатыб кәтирир.

Әлидадаш *(әлиндә түфәнк халғы вурур)*.—Атам, чәкилин, кедин, гардаш, чәкилин кедин! А балам, мејмун ојнатмырыг ки, сиз һеч дустаг көрмәмисиниз? *(Дустаглары мүлкәдарын гапысында сахлајырлар)*. А кәдә, бу маллар ингилабчыларын дејил ки?

Һачы Салман — Аллаһ еләмәсин ингилабчыларын олсун, Һачы Мећди, нә ингилаб?

Әлидадаш — Сөз сорушурам, маллар киминдир?

Һачы Мећди — Һачы Мећди аға Күзәкүнанинин.

Һачы Салман — Һачы Салман аға Шәшкиланинин.

Мүлкәдар *(кәлир)* — Һаны бөјүк бир кәндин адамы?

Әлидадаш — Јеријә билән һәр ким вар, кәтирмишәм. Кәнддә анчаг гочалар, көрпәләр вә хәстәләр галыб.

Мүлкәдар — Бәс бу арвадларын әрләри һарададыр? Көпәк оғлунун кәнди, арвад кәнди олмады ки?

Әлидадаш — Әлинә түфәнк көтүрән, балта көтүрән Сәттар ханын көмәјинә кедиб.

Мүлкәдар *(һәјәчанла)* — Сәттар ханын көмәјинә кедиб? Бәс һаны о көпәјин гызы? Тутуб кәтирә билмәдинми?

Әлидадаш — Ағанын башы үчүн, өзү кими һарамзада јохдур, тутмаг мүмкүн олмады. Даваткәроғлу бир нечә түфәнкли көтүрүб далынча кетди.

Мүлкәдар *(кәндли гадын вә гочалара)* — Мән тәбиәтчә ингилабчыјам. Ган төкүлмәсинә дә разы олмарам. Лакин тәбиәт сиз кәндлиләри алчаг јарадыб.

Әлидадаш — Алчаг да вар, алчаг да вар. Даһа беләси јох ахы?!

Мүлкәдар — Мән сүлһ етмәк үчүн сизин јаныныза кәлмишдим. Лакин сиз сүлһ етмәк истәмәдиниз, әрләринизи, оғланларынызы Сәттар ханын көмәјинә көндәрдиниз.

Әлидадаш *(узаға бахыр)* — Одур Зејнәби кәтирирләр.

Зејнәби кәтирирләр. Һәјәчан башланыр. Һамы Зејнәб кәлән тәрәфә бахыр.

Мүлкәдар — Арвадлары кишиләриндән дикбаш һарамзадалар.

Чамаат һәр тәрәфдән тамаша үчүн јығылыр.

Әлидадаш *(чамаата)* — Атам, чәкилин! Гардаш, чәкилин! А балам, һеч гачаг көрмәмисиниз?

Даваткәроғлу бир нечә нәфәрлә Зејнәби киши палтарында ајағында долаг вә чарыг, голлары бағлы, сачлары дағыныг һалда кәтирирләр.

Даваткәроғлу *(Зејнәби мүлкәдарын ајагларына атыр)* — Ағанын башы үчүн, буну тутунчаја гәдәр чаным боғазыма кәлди, нечә јердә гачса јахшыдыр?

Әлидадаш *(Даваткәроғлуна)* — Үзүнү нијә бағламысан?

Даваткәроғлу — Сән өләсән, һарамзада көпәјин гызы түфәнкин гундағы илә аз гала бејними дағытмышды.

Мүлкәдар — Ејби јохдур, о өз чәзасына чатачагдыр.

Зејнәб — Сиз чәза вермәк үчүн јаранмышсыныз, әлиниздән јахшылыг кәлмәз.

Мүлкәдар — Дајан, дајан, сәни дилиндән дара чәкдирәчәјәм!

Зејнәб — Мәним үчүн өлүм горхулу дејилдир. Онсуз да дириликдән бир шеј көрмәдик. Амма алчаглар әлиндә өлмәк горхулудур. Сиздән һәр бир алчаглығы көзләмәк олар.

Даваткәроғлу *(Әлидадаша)* — Бунун дилинә бир бах!

Мүлкәдар — Бу һарамзаданы апарын Тәбризә. Орада асдырачағам. Гој Сәттар хан кәлиб һарајына чатсын. Бунлары исә кәнддән сүркүн един!

Даваткәроғлу — Бах белә һа!

Мүлкәдар—Евләрини јандырарсыныз! Вар-јохларыны гарәт едәрсиниз! Апарын! Сән бурадан узаглашма, бир һадисә үз версә, мәнә тез хәбәр вер.

Мүлкәдарын адамлары кәндлиләри апарырлар.

Дилруба — Зејнәб!

Зејнәб *(Дилрубаја)* — Гач кәндә, гары-гочалары евдән чыхарын, ушағыма саһиблик елә...

Дилруба — Никаран галма, Зејнәб! *(Кетмәк истәјир)*.

Зејнәб — Дајан, Дилруба! Әһвалаты гардашыма јаз, Гүдрәтә. Бакы, Рамана мә'дәнләри... Өзүн дә чых кет Бакыја. Сәни бурада динч гојмазлар.

Дилруба — Јахшы. *(Кедир).*

Даваткәроғлу *(Әлидадаша)*—Әлидадаш, гызы јахшы нишанла, һәр нечә олса, тутдуруб кәтирмәлисән. Јахшы бах! Апарын...

Мүлкәдарын адамлары Зејнәби апарырлар.

Һачы Мећди — Бах, бу чүрә адамлар халгын евини јыхыр. Анбарларын гапысыны бағлы, дуканчынын тәрәзисини, бәззазын аршыныны тозлу гојан бунлардыр.

Һачы Салман *(ону дүмсүкләјир)*. — Кәдә, Һачы Мећди, јан-јөрәнә мүлтәфит ол!

Һачы Мећди сөзүнү дәјишир.

Һачы Мећди — Һә дә. Мәкәр беләләринин евини јыхан еләләри дејилми? Дуканчынын тәрәзиси, бәззазын аршыны, анбарын да ки, гапысы вар.

Даваткәроғлу *(онлара)* — Нечә, нечә?!

Һачы Салман — Һә дә... Биз тачирик, о мүлкәдар. Мүлкәдар биләр өз рәиҹҹәти... Тачир биләр өз мүштәриси... Нә гиҹмәтә кејфи истәр, о гиҹмәтә дә сатар.

Һачы Мећди — Әлбәттә ки... Гол рәиҹҹәтин, кәндир ағанын, бағлар да өзү биләр, ачар да өзү биләр.

Даваткәроғлу кәзишир.

Һачы Салман *(сөзүнү дәјишир)*. —Һә дә... Биз белә-белә ишләрә гарышмагдан өтрү ган төкмәмишух ки?

Һачы Мећди — Белә һа, бычаг гәссабын, дәри гојунун, сојар бизә нә, сојмаз бизә нә...

Һачы Салман — Вәссалам, шүд тамам. Көј аллаһын...

Һачы Мећди — Јер үзү падшаһын...

Һачы Салман — Торпаг мүлкәдарын!

Һачы Мећди — Тичарәт дә бизим...

Даваткәроғлу — Бурада дајанмајын. Кедин дүнјаны башга јердә бөлүшдүрүн.

Һачы Салман — Баш үстә. *(Кедәркән)* Аллаһ аллаһдыр, падшаһ падшаһдыр... *(о тәрәф-бу тәрәфә бахыр)*.

Һәр икиси — Ингилаб да ингилаб.

Јүк дашыјанлар *(шәлә алтында даныша-да-*

ныша кечирләр.) — Бу јер чох гочадыр, ганларла јазылан тарихи вардыр:

Әјридир әзәлдән фәзанын гәдди,
Өлүмдүр һәјатын јахын сәрһәдди...

Һачы Мећди *(сөзүнү дәјишир)*. — Атам, демирсиниз ингилаб елијах, кәлин елијах да... *(Һачы Салмана)*. Кәдә, нијә данышмырсан, ингилабчысан ја јох?!.

Һачы Салман *(башга бир адам кечдијини көрүб еһтијатла данышыр)*—Оларам да, олмарам да, кимә нә дәхли вар?! Нијә ахы олум, нијә ахы олмајым...

Һачы Мећди — Белә һа. Амма бә шәрти һа, бә шүрути һа! Малымы да дашытдырачағам, тичарәтими дә елијачағам. Ингилабымы да елијачағам!

Һачы Салман — Тахылымы да анбарыма долдурачағам...

Һачы Мећди — Гәндими, чајымы, истијотуму, дарчын-зәнчәфилими дә сатачағам. Ингилабымы да...

Һачы Салман — Кәлән вар!

Һачы Мећди — Әксингилабымы да елијачағам...

Һачы Салман — Нијә дә ингилабчы олмајым ахы?! Бәс нәдән өтрү ган төкмүшүк!

Һачы Мећди — Намазымы да гылачағам, оручуму да тутачағам...

Һачы Салман — Кәрбалама, Хорасаныма, Мәккәмә дә кедәчағам...

Һачы Мећди — Баракаллаһ! Ејни заманда ингилабымы да елијачағам.

Һачы Салман — Чаным ағзымдан чыхана гәдәр ингилабчыјам.

Һачы Мећди — Кәлмеји-шәһадәтими дејәнә гәдәр ингилабчыјам. Нијә дә олмајым ахы?!

Һачы Салман — Олмасаг да ки, олмаз.

Һачы Мећди — Олублар да.

Һачы Салман — Олачаглар да.

Даваткәроғлу *(кәлир)* — Нә олачаглар?!

Һачы Мећди — Әксингилабчы!

Даваткәроғлу — Белә һа...

Һачы Мећди — Олмасаг да ки олмаз.

Һачы Салман *(о тәрәфә-бу тәрәфә бахыр)*—Ингилабчыјам, амма бә шәрти һа, бә шүрути һа...

Һачы Мећди — Бәли, бә шәрти һа, бә шүрути һа, тичарәтимә ки, тохундун, даһа мән јохам...

Һачы Салман — Гәндимә...

Һачы Мећди — Чајыма...
Һачы Салман — Дашыма!
Һачы Мећди — Тәрәзимә...
Һачы Салман — Дахылыма...
Һачы Мећди — Тахылыма...
Һачы Салман — Анбарыма, өлчүмә, аршыныма ки тохундун...

Икисибирдән — Биз худаһафиз! *(һәр икиси сәһнәдән узаглашыр. Гүдрәт вә Түтүнчүоғлу кәлиб, чамаданлары гојуб дајанырлар).*

Гүдрәт — Он илләр әввәл көрдүјүм јерләрдир. Гочаман дағлар, бәрәкәтли дүзләр, чичәкли, сәфалы чөлләр... Еһ, илан кими гыврыла-гыврыла ахан Ганлычај, бир үрәји ики тәрәфә парчалајан Араз чајы, сән нәләр көрмәдин! Һансы ганлы һадисәләрин шаһиди олмадын?

Даваткәроғлу — Әми оғлу, адыны билмирәм. Бура нитг јери дејил, кечиб кедин!

Түтүнчүоғлу — Јол адамыјыг, гүрбәтдән кәлирик.

Даваткәроғлу — Бурдан Тәбризә һеч бир кәс бурахылмыр.

Гүдрәт — Нә үчүн бурахылмыр?!

Даваткәроғлу — Ағанын әмри белә дир. Курһакуру ешитмирсән?

Түтүнчүоғлу — Курһакурун бизә нә дәхли вар? Биз бурада дустаг гала билмәрик ки...

Даваткәроғлу — Дустаг нијә галырсыныз. Араз чајынын о тәрәфинә кечмәјә нә вар ки?..

Гүдрәт — Ахы нә илә кечәк?

Даваткәроғлу — Биз даһа сизинчүн чајы гуруда билмәрик ки...

Гүдрәт — Азәрбајчан халгынын көз јашлары олмасајды, Араз чајы чохдан гурумушду!

Даваткәроғлу *(ирәли кәлир)* — Гәрибә адамларсыныз. Топ сәсләрини ешидирсиниз, ја јох?

Гүдрәт *(топ сәсләрини динләјәрәк)* — Кечә илә күндүз пәнчәләшир.

Даваткәроғлу *(даһа да јахынлашыр.)* — Сәттар хан кәлир!

Түтүнчүоғлу — Сәттар хан кимдир?

Даваткәроғлу *(күлүр)* — Инди ки, Сәттар ханы танымырсан, даһа нә дејим. Ганмадым, гәләт еләдим. *(Узагдан кәлән Әлидадашы көрәрәк, өз-өзүнә).* О, бош

кәлир, онун нә вечинә ки, мән үрәјимин ганыны јејирәм. *(Әлидадаш кәлир).* Де көрүм нә ејләдин?

Әлидадаш — Ағанын әмрини јеринә јетирдим.

Даваткәроғлу — Бәс дедијим гыз нечә олду?

Әлидадаш — Сән өләсән, чин кими јоха чыхды.

Даваткәроғлу — Өмрүмдә сәнә бирчә ишим дүшдү. Сән дә белә...

Әлидадаш — Мән нә едим, шејтан гызы шејтан, бир чин-бисмиллаһ олуб көјә чәкилди. Ушаглара тапшырмышам, көјә дә чыхса тутачаглар.

Даваткәроғлу — Гыз бурадан һара кедә биләрди? Сујун о тәрәфи дә, бу тәрәфи дә бизим әлимиздәдир. Башысојуглуг еләдин. Мән бурадан ајрыла билмирәм. Сән өзүн кет гызын далынча. Горхурам гыз өзкә бир әлә дүшсүн. Сән билирсән ки, мән онун үчүн бу харабада бәнд олуб галмышам.

Гүдрәт — Ешитдинми, бурада мүбаризә јалныз торпаг, су, һәјат мүбаризәси дејилдир. Бурада халгын гызларыны чөл һејванлары кими овлајырлар.

Мүлкәдарын адамлары Дилрубаны гучағында ушаг кәтирирләр.

Әлидадаш *(Даваткәроғлуна)* — Мүждәми вер, шикары кәтирирләр.

Гүдрәт *(Түтүнчүоғлуна)* — Бу гызы вәһшиләрин әлиндә гојуб кетмәк намәрдликдир.

Даваткәроғлу — О ушаг нәдир? Гучағындан алыб јерә атсана!

Әлидадаш ушағы алмаг истәјир, Дилруба вермир.

Дилруба *(Әлидадаша)* — Мәни өлдүрүн, анчаг бу ушаға әл вурмајын! Онун һеч бир тәгсири јохдур.

Әлидадаш — Бура вер! Тәгсири јохдур? Атасы Сәттар ханын дәстәсинә гошуланын тәгсирини биз јахшы билирик! *(Ушағы зорла алыб бир тәрәфә атыр, Дилрубаны сүрүкләјиб Даваткәроғлунун јанына апармаг истәркән)...*

Дилруба *(кетмәк истәмир)* — Јалварырам сәнә, мәни өлдүр, амма Даваткәроғлунун әлинә вермә.

Даваткәроғлу *(ирәли кәлир)* — Гыз, нә гијамәт гопармысан! Нә олуб? Кимә әрә кедәчәксән ки, мәндән јахшы олсун? Бәри кәл, сәадәтин мәним әлимдәдир.

Дилруба *(Даваткәроғлуна)* — Рәдд ол, һәјасыз!

Гүдрәт *(ирәли кәлир)* — Сиз о көмәксиз гыздан нә истәјирсиниз?!

Әлидадаш *(Гүдрәтә)* — Сус! Һеч билирсән данышдығын адам кимдир?

Гүдрәт *(ачыгланыр)* — Кери чәкил, кимлији илә марагланмырам.

Әлидадаш — Чох да ағзыны дағытма һа... Она Даваткәроғлу дејәрләр.

Гүдрәт — Нә оғлу олурса-олсун, анчаг адам оғлу олсун.

Даваткәроғлу *(Гүдрәтә јахынлашыр)* — Мән сизә дејирәм, бурадан чыхын кедин! Нә үчүн башгасынын ишинә гарышырсыныз?

Гүдрәт — Биз ону сизин әлиниздән гуртармамыш бурдан кетмәјәчәјик.

Әлидадаш *(Гүдрәтин јахасындан тутур)* — Чәкил кет! Әлимизи гана батырма!

Түтүнчүоғлу — *(Әлидадаша бир силлә вурур)*. — Әлини чәк, силаһлы түлкү! Сәнин әлин анчаг ачизләрин ганына бата биләр.

Әлидадаш вә Түтүнчүоғлу тапанчаларыны чыхарырлар.

Даваткәроғлу *(Гүдрәтә)* — Нә истәјирсән, дадаш?

Гүдрәт — Мән истәјирәм ки, сән о гызы азад бурахасан.

Даваткәроғлу — Сәнин өзкәнин нишанлысыны әлиндән алмаға нә һаггын вар?

Дилруба — Јалан дејир *(Гүдрәтә)*. Она инанмајын. Мән башгасына адахлыјам.

Гүдрәт *(Даваткәроғлуна вә Әлидадаша)*.—Утанын, бир намусунуз-гејрәтиниз олсун! Бүтүн Иран халгы залым Гачар ханәданына гаршы ајаға галхыб. Сизи әсирликдән гуртармаг үчүн ингилаб дүнјасынын гәлби чырпыныр. Сиз исә јенә шәһвәтә чан атырсыныз. Дүнјаны титрәдән бу курултулар сизи гәфләт јухусундан галдыра билмәдими?

Даваткәроғлу *(мүлкәдарын нөкәрләринә)* — Һүсејнәли, Гуламәли, Мәммәдәли, Гасымәли, һарада батдыныз, кәлиб бу гызы чәкиб апарын!

Түтүнчүоғлу — Чәкилин! *(Мүлкәдарын нөкәрләрини вурур. Даваткәроғлу вә Әлидадаш гачыр)*.

Гүдрәт *(тапанчаны чыхарыб күтләнин гаршысына кедир)* — Торпагдан, судан вә азад һәјатдан мәһрум олан кәндлиләр, топ курултулары сизи мүбаризәјә чағырыр.

Чамаат мүлкәдарын нөкәрләринә һүчум едир. Үсјана гарышырлар. Чамаат маллары талајыр. Дилруба күтләјә гошуларағ көздән итир. Вуруш кедир. Вуруш узаглашыб сәһнә архасына кечир.

Дилруба *(сачлары дағыныг һалда кәлир.)*—Онлар нә гәдәр икид, нә гәдәр мәрһәмәтлидир. *(Гүдрәтин ајағларына дүшмәк истәјир)*. Сиз олмасајдыныз, мән дә, бу күнаһсыз ушаг да мәһв олачагдыг.

Гүдрәт — Ана, галхын, биз ајаг өндүрәнләрлә мүбаризә апарырыг... *(Гүдрәт онун әлләриндән тутуб галдырыр. Дилруба дағыныг сачларыны үзүндән чәкдикдә, Гүдрәт ону таныјыр)*. Ах, Дилруба! Мәним руһум, нә гәдәр дәһшәтли, нә гәдәр дә ширин бир тәсадүф! *(Дилрубаја)* Бу нә һадисәдир?

Дилруба *(ағлајыр, башыны Гүдрәтин чијнинә гојур)* — Гүдрәт, бизи мәһв етдиләр...

Гүдрәт — Дилруба, ушаг киминдир?

Дилруба — Бачын Зејнәбиндир.

Гүдрәт — Бачымын башына бир фәлакәтми кәлди?

Дилруба — Зејнәби тутмаг истәјирдиләр. О, гачаг дүшмүшдү. Бу күн тутуб Тәбризә көндәрдиләр.

Түтүнчүоғлу *(кәлир)* — Мүлкәдары тутмаг мүмкүн олмады. Чылпаг ата миниб гачды.

Күтлә — Јанғын! Јандырдылар! Гачын!

Кәндли гадынлары гачыр. Топ сәсләри ешидилир.

Гүдрәт — Ингилаб шәһәринин көмәјинә доғру ирәли!

Пәрдә

ИКИНЧИ ПӘРДӘ

Тәбриз шәһәри. Халча фабрикинин гаршысы. Фабрикин әтрафында силаһлы адамлар кәзишир. Кичик мејданда дар ағачлары һазырланыр. Алверчиләрин сәси ешидилир.

Ојунчаг сатан — Ај јахшы шах-шах, банлајан хоруз!..

Сәһләбчи — Зәнчәфил чајы, һил чајы, титрәдәнә дарчын чајы!

Чәкмәсилән — Ај гондарасыны силдирән, ај мәнә бир сүфтә верән!

Хырдаватчы — Јазылы кәфән, сәндәл, күндүр, сидр-кафур.

Бычагчы — Ити гајчы, үлкүч, һәчәмәт...

Хырдаватчы — Әрә кедәнләр, евләнәнләр үчүндүр...

Баггал — Сәбзә, кишмиш, өзү дә бишмиш...

Гәннадчы — Һәлваји-тәнтәрани, та нәхури, нә дани...

Чөрәкчи — Кәл мүштәри, кәл көрәк, тазадыр хаса чөрәк...

Баггал — Ләбләбијә кәл, таза-таза...

Бычагчы — Сәдәфли пистолет, ајналы гәмә...

Гатыгчы — Кәл касамаса, кәл касамаса...

Хырдаватчы — Саггал дарағы, гәддивә көрә туман бағы...

Гәннадчы — Ај шәкәр чөрәји јеҹән, горабијә, раһәтүлһүлгум...

Даваткәроғлу — *(алверчиләрә)* Бурадан чәкилиб кедин, алыш-вериш вахты дејил. Дар ағачларыны көрүрсүнүз, ја јох?

Мүлкәдар — *(кәлир, дар ағачларыны көздән кечирир)*. — Бунлар нә үчүндүр? Мән өзүм демократ бир адамам.

Даваткәроғлу — Аға јалан бујурмур ки?

Мүлкәдар *(доланыр)* — Башларыны салыб ишләмәдиләр. Орадакылар кәндими хараба гојду, бурадакылар фабрикими...

Даваткәроғлу — Һә дә. Маашымызы галдырын, дејә-дејә ахырда өзләри дар ағачына галхдылар.

Хырдаватчы — Јазылы кәфән, сидр-кафур истәјән!

Баггал — Сәбзә, кишмиш, өзү дә бишмиш!

Даваткәроғлу *(алверчиләрә)* — Нанәчиб ушағы! Демәдим бурадан рәдд олуб кедин!

Мүлкәдар—Бу күн чамаат илә бир гәдәр јумшаг данышын. Нечә дар ағачы олачаг?

Даваткәроғлу — Бујурдуғунуза көрә беш дәнә.

Мүлкәдар—Артыг олса јахшыдыр. Белә ки, бунлар башлајыб, кәндирә кечирилмәли јүзләрлә баш тапачагсыныз. Беш нәфәри асдырмасам, беш јүз нәфәринә ибрәт олмаз. Кәдә, апар е'ланы да јапышдыр гапыја, бу күндән е'тибарән фабрики бағлајырам *(кедир)*.

Чәкмәсиләи — Ај гоһдарасыны силдирән, кәл бәри, кәл мүштәри!

Сәһләбчи — Зәнчәфил чајы, һил чајы, титрәдәнә дарчын чајы...

Гәннадчы — Һәлваји-тәнтәрани, та нәхури, нә дани...

Бычагчы — Ити гајчы, үлкүч, һәчәмәт...

Хырдаватчы — Гәлјан дашы, чубуг башы, чахмаг дашы, јәһәр гашы...

Чәваһирчи — Көзәл Мәрәнд чорабы!

Баггал — Күлабидир, күлаби!

Чәкмәсиләи *(јешији барабан кими чалыр, охујур)*:

Рәһим хан кәлир Тәбризә,
Евин јыхылсын Мәмәдәли!
Тәбриздә ган чыхыр дизә,
Евин јыхылсын Мәмәдәли!

Даваткәроғлу *(ајағы илә вуруб јешији атыр)*.— Көпәк оғлу, бир дә о сөзләри охусан, дилини кәсәрәм!

Чавад аға *(фабрик тәрәфә кәлир)* — Һаны сәһибкар?!

Даваткәроғлу — Дајан көрүм ахы! Һара сүрһајлајырсан. Фабрик сәнин үчүн һәзрәт сәһиб мәсчиди дејил ки?!

Чавад аға—Нә олуб, балам, нә бәлә хорузланырсан! Һәр күн кечиб кетдијимиз мејдан дејилми?

Даваткәроғлу — Дајан, орадача дајан! Фабрик бағланыб. Е'лана јахшы-јахшы бах!

Чавад аға — Мәнә фабрик лазым дејил, фабрик сәһиби лазымдыр.

Даваткәроғлу — Ағзына бах, данышмағына бах, куја ки, фабрик сәһиби бунун үчүн чајчы Мәшәди Чәфәргулу имиш.

Чавад аға — Бошбоғазлыг лазым дејил! Сәһибкары бура чағыр, она мәктуб кәтирмишәм.

Мүлкәдар кәлир.

Мүлкәдар — Нәдир, нә истәјирсән? Бәсдир ахы, сизә јүз кәрә дејилиб ки, фабрик бағлыдыр. Иш јохдур, адамы бу гәдәр инчитмәзләр ахы!

Чавад аға — Иш истәјән јохдур. Сәрдари-милли-дән мәктуб кәтирмишәм, бујурун *(мәктубу верир)*.

Хырдаватчы — Чығара кағызы, батинка мазы...

Баггал — Ләпә, сәбзә, кишмиш...
Бычагчы — Үлкүч, һәчәмәт, нештәр!
Чәкмәсиләп — *(охуjур)*:

Бөjүк нәнән Үмми-хаган,
Евин jыхылсын Мәмәдәли!
Өзүн гejрәтдән пәришан,
Евин jыхылсын Мәмәдәли!

Мүлкәдар — Нә гәдәр иjрәнч сәси вар. Вур көпәк оғлуну!

Даваткәроғлу чәкмәсиләни тапанча илә вурур, базар халгы гачыб дағылышыр.

Даваткәроғлу — Ағыз-бурунларына бах, чәкмәсиләнләри дә Мәммәдәли шаһы бәjәнмир!

Мүлкәдар *(мәктубу охуjуб Чавад ағаjа)* — Кет өз Сәрдари-миллинизә мәним дилимдән бу сөзләри хәбәр вер:

Гачаг Зеjнәб асылмалыдыр. О мәним рәиjjәтимдир, онун кими һарамзадалар бир ил бундан габаг асылсаjды, бу күн jүзләрлә гызлар түфәнк көтүрүб мүчаһид олмазды!

Чавад аға — Мәктуба чаваб jазын!

Мүлкәдар — Һәлә Сәттар хан о дәрәчәjә чатмаjыб ки, мән оңа чаваб jазым.

Чаваһир *(үзүндә рүбәнд, Чавад ағаjа jахын кәлир)* — Фабрикин һәjәтиндә һөкумәт гошуну дурур, бир аз ajыг олун! *(Әлиндәки чораблары көстәрир.)*

Чавад аға — Бачы, чорабларын нахышы хошума кәлмәди. Сәттара хәбәр вер ки, мәктубу рәдд етди. Кечкеч *(кедир)*.

Әлидадаш *(Даваткәроғлуна)* — Бу күн Тәбриздән ган гохусу кәлир.

Даваткәроғлу — Бунлар һамысы кечәр, де көрүм Дилрубадан нә хәбәр тутдун?

Әлидадаш — Бир саат бундан габаг Ajранчылар мәһәлләсиндә көрдүм. Сән өләсән, о тәрәфдән кәлән о тәрәфдә, бу тәрәфдән кәлән дә бу тәрәфдә дуруб Дилрубанын һүсни-чамалына тамаша едирди.

Даваткәроғлу — Демә!, үрәjим парчаланды!

Әлидадаш — Гыз кәнддә көрдүjүн гыз дejил, залым оғлунун Тәбризи она башга бир көзәллик вериб.

Даваткәроғлу — Әлидадаш, елә бил о jенә дә мәним габағымда дуруб ағлajыр, дejир: «Кәл мәндән

әл чәк. Мән сәнин олмаjачағам». Доғрудан да о мәним олмаjачаг!

Әлидадаш — Бу чүрә мәсәләләри анчаг дар ағачы һәлл едәр. Әкәр бу сабынлы кәндирин бирисини дә о Гүдрәтин бojнуна кечирә билсәк, гыз сәнинкидир.

Даваткәроғлу — Инана билмирәм. Бу күн Сәттар хан илә үз-үзә кәләчәjик. Ағададаш, сән мәним, ағанын jанында, рәчәз охумағыма бахма, өзүн билирсән ки, биз Сәттар хан меjданынын адамы дejилик.

Түтүнчүоғлу дар ағчларына баха-баха кечир.

Әлидадаш — *(она)* һә, мejлин варса, буjур!

Түтүнчүоғлу — Сән кәндири jахшы сабынлат. Бәлкә өз бojнуна гисмәт олду.

Әлидадаш — Бу күн фабрикин габағында көрмәдиjим адамлары көрүрәм.

Һачы Мehди — *(Һачы Салман илә кәлир)*. — Бу күн һаваны чох хараб көрүрәм.

Һачы Салман — Һава хараб олмаса, чибимиз абад олмаз. Сән о кәндирә jахшы бах. О дejир ки, һәр ифтишашдан сонра тахылын үстүнә кәл.

Һачы Мehди — Демәк ки, бу күнкү гиjмәт, халвары 25 түмән?

Һачы Салман — Нә гиjмәтә истәсәм, сатачағам. Көjдән jағмыр, jердән битмир.

Һачы Мehди — Әлбәт ки, битмир!

Һачы Салман — Рәһмәт бә валидejни-шүма. Инди ки, буну билирсән, нә сәндә тахыл вар, нә дә мәндә гәнд. Гоj галсын, вахты вар.

Баггал — Худаjа, худавәнда, мәндән һәрәкәт, сәндән бәрәкәт.

Хырдаватчы — Ej кор гушун рузисини jувасында jетирән халиг! Мәнә бир һалал мүштәри көндәр.

Фабрик ишчиләри фабрикин габағына jығышырлар.

Даваткәроғлу *(ишчиләрә)* — Кедин, фабрик бағлыдыр. Адама бир сөзү нечә дәфә дejәрләр?! Ниjә ишимизә мане олурсунуз ахы!

Әлидадаш *(Даваткәроғлуна jавашдан)* — Гаданы аларам, араны гарышдырма!

Түтүнчүоғлу — *(Даваткәроғлуна)* Ишиниз өзүнүзә лажиг ишдир. Чәлладлыг да jаман пешә дejил!

Фалчы *(шejләрини дөшәjир jерә)*.—Рәмл атырам, итән маллары тапырам. Гajнаналарын дилини бағлajы-

рам. Гызларын бәхтини ачырам. Ешидин, һәр бир әмәлдән сизә мән вермәлијәм бурада нишан, чүмлә-чаһан, елмимә, тәдбиримә һејран. Таныјын сиз, мән өзүм сакини-Тәбриз, өзүм бир гоча рәммал, кимин хаһиши олса, ачарам фал, һәмишә мән мағара тапарам, ахтарарам олса итән мал, едәрәм арвада чаду, гурарам тас, төкәрәм су, әрини севмәсә кәр дилини бағлајарам. Чинләрә фәрман јазарам, һансы кәлин гајнанадан етсә шикајәт, верәрәм мән ишә дәрһал ниһаһәт, дилини бағлајарам гајнананын бир дә данышмаз. Мәнә етмәзсә итаәт, дејәрәм чинләрә әлбәт, о, данышган гарынын тезчә кәсәр нәфәсини, бир дә сәсин галдыра билмәз, кәлин гајнаһаја сөјсә дә, динмәз, ачарам бәхтини бәдбәхт оланын мән...

Түтүнчүоғлу *(фалчыја)* — Сән бәхтләри ачмаг әвәзинә әсирләрин голларыны ач!

Фалчы — Баба, сиз гојачагсыныз һалал кәсбимизи едәк?

Әлидадаш *(фәһләләрә)* — Әзизләрим, көзүмүн ишыглары, белә олмаз ахы. Чыхыб кедин. Бу ахырынчы кәрәдир, сонра өзүнүздән күсүн.

Тағы бәј *(кәлир)* — Нә олуб, а кәдә, бу нә чамаатдыр?!

Даваткәроғлу — Нә билим? Бу күн гачаг Зејнәби асачаглар. Дүнја јығылыб бура.

Тағы бәј *(Түтүнчүоғлуна)* — Ај Әсәд, белә олмаз ахы. Кәлин чыхыб кедәк ишимизә. Зејнәб гачаг, бизсә ингилабчы, онун бизә нә дәхли вар?! Де көрүм, биз ингилабчыјыг ја јох?!

Түтүнчүоғлу — Һәркаһ мәндән сорушсан, јох! Чүнки сәнин јолун ингилабчы јолу дејил!

Тағы бәј — Анламырсыныз, ушагсыныз, јалвармаг олан јердә күч нә лазым?!

Түтүнчүоғлу — Чәкил кери, ингилабчы јалварmаз!

Дәрвишоғлу *(сәһнә архасындан)*. — Билин, акаһ олун, еј әһли-вәтән:

Гачдым бу Чаһанын әбәди шурү шәриндән.
Дил ачмамышам дәрду гәминдән, кәдәриндән;
Дүнја нә демәк, вер мәнә чәннәт хәбәриндән:
Дүшдүм ода, јандым, дедим аллаһа тәвәккүл!
Һәр јана доландым, дедим аллаһа тәвәккүл!

Бәхтимдән усандым, дедим аллаһа тәвәккүл!
Игбалә инандым, дедим аллаһа тәвәккүл...

Тағы бәј *(Түтүнчүоғлуна)* — Сөзүн доғрусун Дәрвишоғлу деди: «Һәр јанда доландым, дедим аллаһа тәвәккүл!..» Бу күнүн вәзифәси будур, ешидирсән?

Түтүнчүоғлу — Ешидирәм, Дәрвиш Тағы!

Һамы күлүр.

Тағы бәј — Ај чамаат, сиз билирсиниз ки, мән ингилабчыјам. Саһибкар да језид дејил ки, динч адамы һеч бир вахт дара чәкмәзләр.

Түтүнчүоғлу — Фәһләләр, јохсуллар! Саһибкар ингилабчылара чөрәк вермәмәк үчүн фабрики бағлады. Сиз Тағы бәј кими адамларын һијләсинә алданмајын. О, халгын досту дејил.

Мүчаһид — Түтүнчүоғлу дүз дејир. Биз барышмајачағыг!

1-чи мүчаһид — Биз вурушачағыг!

2-чи мүчаһид — Биз саһибкара күзәштә кетмәрух!

Даваткәроғлу *(Түтүнчүоғлуна)* — Әсәд, јекә оғлансан ахы! Нијә бу халгы гырғына верирсән?

Түтүнчүоғлу — О сәнин ишин дејил!

Тағы бәј — Ај Әсәд, хата олмады ки, бир гәдәр Бакыда галыб гајытдын...

Даваткәроғлу — Биз бу халгын бәдхаһы дејилик ки.

Тағы бәј — Белә һа. Ағадыр. Бу күн кефи истәр, фабрики бағлар. Сабаһ да кефи истәр, ачар. Гардашым, инсаф да јахшы шејдир. Биз аға илә бәрабәр этәк долусу пул төкүб фабрик тикдирмәмишух ки?

1-чи мүчаһид — Биз һеч бир заман ағанын кејфи илә ојнаја билмәрух!

Һачы Мећди — Ағаны истәмирух!

Һачы Салман — Ағаны истәмирух! (Тәрәфә) Надүрүст оғлу гојачаг ки, малымызы базарына салаг?

Даваткәроғлу — Сиз Тәбризи Бакы ајағына апармајын .

Түтүнчүоғлу — Бакы илә Тәбризин нә фәрги вар? Фабрик һәман фабрик, фәһләләр һәман фәһлә. Ehтијач да һәман ehтијачдыр!

Даваткәроғлу — Елә исә бир аздан сонра кәл кәндири асыланларын боғазындан ач. Јахын кәләнин гулагларыны јердән көбәләк гопардан кими гопардарам!

875—14

Әлидадаш — Мән сәни Тәбриздә гојсам, бу бығлар мәнә һарам олсун!

2-чи мүчаһид — Саһибкар, саһибкар!

3-чү мүчаһид — Саһибкар, саһибкар!

Мүлкәдар *(гапыдан чыхыр)* — Нә истәјирсиниз, нә һај-күјдүр?

3-чү мүчаһид *(ирәли кечир)* — Һәбсә алынанлары бурах!

Мүлкәдар — Гој һөкумәт кәлиб мәнимлә данышсын!

Түтүнчүоғлу — Һансы һөкумәт?!

Мүлкәдар — Гачар һөкумәти!

Түтүнчүоғлу — Биз Гачар һөкумәтини дә, она арха вериб, Азәрбајчан јохсулларыны сојан чәлладлары да, һәрис мүлкәдарлары да мәһв едәчәјик! *(Јахасындан тутур)*. Јолдашларымызы бурах!

Ишчиләр — Јолдашларымызы бурах!

Фәһләләр мүлкәдара һүчум едирләр. Мүлкәдарын силаһлы адамлары фәһләләри говуб фабрикин габағындан чыхарыр. Мүлкәдар башы дағылмыш һалда гачыр.

Тағы бәј *(тиндән чыхыр)* — Мәнә Тағы бәј дејәрләр. Јашасын азадлыг дејиб чағыранларын һамысынын ады бурададыр. *(Дәфтәри көстәрир.)*

Һачы Мећди *(башыны тиндән чыхарыб бахыр. Һачы Салман бу бири тиндән сәсләнир)* — Бурадајам, һачы...

Һачы Салман — Нечә көрдүн?

Һачы Мећди — Бу дејил, һәлә далысы вар. Гәләбә бизимкидир.

Һачы Салман — Һансы гәләбә? Биз кимик?

Һачы Мећди — Кимлијимиз јеринә көрәдир.

Һачы Салман — Биз кимә галиб кәлирух? Кимлә вурушурух?

Һачы Мећди — Биз вурушмурух, бизим үчүн вурушурлар.

Һачы Салман — Анламадым!

Һачы Мећди — Јери дејил, даһа мән сәнә бурда вәззаријјат охуја билмәрәм ки!

Һачы Салман — Јенә дә олсун, учундан-гулағындан?

Һачы Мећди — Һансы тәрәф галиб кәлсә, биз галиб кәләрик. Јоллар ачылачаг, биз малларымызы истәдијимиз базарда, истәдијимиз гијмәтә сатачағыг.

Һачы Салман — Һән дә, инсан ја кәрәк әксингилабчы олсун, ја да ки, ингилабчы, јә'ни белә дејил?!

Һачы Мећди — Бә нәмәнә?

Һачы Салман — Һән дә!

Һачы Мећди — Ингилаб өз ингилабымыздыр. Нечә истәсәк елә едәрух.

Тағы бәј — Белә һа! Мәним дә дедијим будур. Әсил киши сөзү дә будур. Өз ингилабымызы өзүмүз едәрух.

Мүлкәдар *(башы сарыглы һалда кәлир. Бир нечә чар бајрағы кәтирир)* — Бу бајраглары вурун дар ағачларынын башына *(алыб вурурлар. Полисләр мејданы чамаатдан тәмизләјир. Зејнәб вә Чавад ағаны дара чәкмәк үчүн кәтирирләр)*.

1-чи мүчаһид — Гачаг Зејнәби кәтирирләр.

Мүлкәдар — Чамаат, бу гачаг Зејнәбдир, буна бахыб ибрәт алын. Мүчаһидләрин, гачагларын ахыры дар ағачыдыр!

Зејнәб — Чамаат! Мән гачаг Зејнәбәм. Мән нә јол кәсмишәм, нә адам өлдүрмүшәм, нә дә јохсул кәндлиләрин сон көјнәјини чыхармышам.

Мүлкәдар — Тез кәндири боғазына кечир!

Зејнәб — Тәбриз гадынлары! Мән бурада көрдүјүнүз инсаң овлајанлар әлиндән дағлара гачмышдым. Мәни тутдулар. Инди мәни, адам сојанлар, оғрулар вә хәлгин дүшмәнләри асдырыр. Чәллад мәни асдырыр. *(Мүлкәдара)* Мән сән кими итләрин чохуну өлдүрмүшәм.

Мүлкәдар — Кәс бу бајгушун сәсини!

Тағы бәј — Сәттар хан! Сәттар хан кәлир.

Һөкумәт гошуну гачыр.

Чаваһир — Сәттар хан кәлир!

Мүлкәдар *(гача-гача)* — Консула хәбәр верин! Консула хәбәр верин! Консула хәбәр верин!

Дилруба *(гучағында Зејнәбин ушағы, гышгырагышгыра кәлир)* — Зејнәб, Зејнәб, Зејнәб!

Зејнәб *(кәндир боғазына салынаркән)* — Оғул, балам!

Дилруба *(ирәли кәлир)* — Горхма, Зејнәб, Сәттар хан кәлир!

Даваткәроғлу *(Дилрубаны көрүб әлләри сүстләшир, кәндири әлиндән бурахыр. Дилрубаја тәрәф дөнүб титрәјир)* — Ah, Дилруба, мәним гатилим Дилруба!

Дилруба — Бурах, јарамаз!

Зејнәб *(тәпик илә Даваткәроғлуну вуруб јыхыр)*. — Чәкил, алчаг!

Базар адамы мүлкәдарын адамларыны даша басырлар. Сәттар хан дәстәси илә мусиги тәрәннүмләри алтында кәлир.

Сәттар хан *(чамаата)* — Азәрбајчан халгы! Әсирлик тарихинин вәрәгләрини чырын! Гој азадлыг дејә чағыран сәсләр ганлы Гачарын күлүстан сарајларыны титрәтсин! Гој Азәрбајчан халгынын сүмүкләри үстүндә гурулан Гачар гәсри јериндән ојнасын! Гој думанлы Тәбризин үфүгләриндә шығыјан илдырымлар бүтүн Азәрбајчан халгынын азадлыг јолларыны ишыгландырсын!.. *(Гылынчыны чәкиб ирәли кечир. Һөкумәт гошунларыны говуб мејдандан чыхарырлар. Зејнәб Дилрубаны бағрына басыр вә ушағыны гучағына алыр)*.

Сәттар хан *(Зејнәбә)* — Сән инди гачаг Зејнәб дејил, гочаг Зејнәбсән!

Тағы бәј *(кәлир)* — Тағы бәј дәстәси мәғлуб олмаз! Мән Даваткәроғлуна чан верән оғул дејиләм!

Һачы Салман *(кәлир)* — Биз адамын күркүнү јыртарух!

Һачы Мећди — Ингилабчы олмушам да, олачағам да!

Һачы Салман — Нијә дә олмајым ахы, кәл Һачы Мећди, әʼлаһәзрәт императорун консулу кәлир. Булудлар галынлашыр.

Ингилабчылар мүлкәдары әсир кәтирирләр.

Сәттар хан *(Түтүнчүоғлуна)* Дар ағачларыны јыхмајын. Саһибкарын өзүнү асдырачағам!

Консул *(бир нечә газаг илә кәлир)*. — Күнүнүз хејир, чәнаб Сәрдар! Мән бир мәсәлә үчүн јаныныза кәлмишәм.

Сәттар хан — Бујурун!

Консул — Саһибкар император һимајәсиндәдир.

Сәттар хан — Ингилаб һәрәкатына гарышмајачағыныза сөз вермишдиниз.

Консул — Сөзүмүз сөздүр.

Сәттар хан — Елә исә дар ағачларына јахшы бахын!

Консул — Бу дар ағачлары шаһәншаһ һөкүмәтинин әмри илә гурулмушдур.

Сәттар хан — Бәс о чар бајраглары нәдир?

Консул — Сәрдар! Сизин гаршынызда дуран бөјүк Русија һөкумәтинин нүмајәндәсидир!

Сәттар хан — Бөјүк Русија халгынын нүмајәндәси олсајдыныз бир дост кими әлинизи сыхардым. Тәәссүф ки...

Консул — Нәһајәт, сизинлә бир кенерал данышыр!

Сәттар хан — Сизинлә дә Азәрбајчан халгынын ирадәсини тәчәссүм етдирән садә бир сәрбаз данышыр!

Консул — Сон сөзүмдүр!

Сәттар хан — Мәним дә сон сөзүмдүр. Халгын дүшмәнләрини дар ағачына!

Саһибкары дар ағачына галдырырлар.

Пәрдә

ҮЧҮНЧҮ ПӘРДӘ

Сәттар ханын гәраркаһыдыр. Стол үстүндә Чәнуби Азәрбајчанын хәритәси салынмышдыр. Сәттар хан һәјәчанла еви доланыр.

Сәттар хан — Бизим евимизи јыхан ики шејдир: идарәсизлик вә ирадәсизлик. Галиб кәлмәк үчүн нә лазымдыр? Сөздә, ишдә, фикирдә бирлик. Тәәссүф ки, бу да бизим јолдашларымызда јохдур.

Сәркәрдә — Чәнаб Сәрдар, мән дә ингилабчыјам. Лакин нә етмәли, Бағ-мешә тәслим олду. Гара Мәлик дүшмән тәрәфинә кечди. Инди артыг Азәрбајчан ингилабы әвәзиндә мүһасирәјә алынмыш бир шәһәр вардыр.

Сәттар хан *(ачыгланыр)* — Азәрбајчан адына бөһтан демә! Нә гәдәр ки, Азәрбајчан халгы вар, нә гәдәр ки, онун оғуллары диридир, онун ингилабы да јашајачагдыр. Гара Мәлик, Бағ-мешә нә үчүн тәслим олду?

Сәркәрдә — Халг сөзә јох, гүввәтә инаныр.

Сәттар хан — Сајын чохлуғу гүввәт дејил. Гүввәт бачарыгдан, горхмамагдан вә күтләдә дөнүш јаратмагдан ибарәтдир. Биз үсјана башладығымыз заман кимә архаланмышдыг? 9 нәфәрә! Амма инди бүтүн бир ордуја архаланырыг.

Түтүнчүоғлу — Еләдир, чәнаб Сәрдар.

Сәттар хан — Онда бизи ким таныјырды?

Түтүнчүоғлу — Һеч ким.

Сәттар хан — Амма инди бүтүн ингилабчы дүнја бизи таныјыр. Бизи Русија вә Загафгазија ингилабчылары таныјыр. Бизи бөјүк Ленин таныјыр!

Телефон зәнк чалыр.

Түтүнчүоғлу — Һә... Бәли, Сәрдары? Бу саат, чәнаб Сәрдар.

Сәттар хан *(телефону алыр)* — *Һә*, Сәлам, нитгләринизин сурәтини алмышам. Башдан-ајаға, јашасын Сәттар хан вә мәһв олсун Мәммәдәли шаһдан башга һеч бир шеј јохдур. Мөһтәрәм натиг, әсил мәсәлә јалныз торпаг вә суда дејил, мүбаризә милли азадлыг уғрундадыр. *(Трубканы јеринә гојур)*. Һәр башда бир чүрә фикир, һәр дилдә бир чүрә сөз...

1-чи мүчаһид — Әлвар чәбһәсиндән Чавад ага кәлмишдир.

Сәттар хан — Бурахын кәлсин.

Чавад ага *(силаһлы олараг кәлир)* — Сизи тәбрик едирәм, чәнаб Сәрдар. Әлвары көтүрдүк. Әлварда һөкумәт гошунунун мүгавимәтинә бахмајараг, Бағыр хан гүввәтимизи лазымынча тәшкил едиб һөкумәт гошунуну дармадағын етди. Әлвар халгы да ингилаб гошунлары илә бәрабәр шәһәрин көмәјинә кәлди.

Сәсләр — Јашасын Сәттар хан! Јашасын Азәрбајчан!

Сәттар хан *(пәнчәрәдән һәјәтә)* — Намуслу ағалар, гејрәтли вә гәһрәман гардашлар. Бу күнкү гәләбәнизи бүтүн Азәрбајчан халгы адындан тәбрик едирәм! Ингилаб пајтахтына хош кәлмисиниз!

Сәсләр — Јашасын Сәттар хан! Јашасын ингилаб!

Сәттар хан — Зүлмкарлар мөвгејләрини мөһкәм етмәк үчүн фарс-азәрбајчанлы ихтилафлары јаратдылар. Халгын милли азадлығына тәчавүз етдиләр. Мәсәлә будур.

Сәһнә архасындан Дәрвишоғлунун сәси ешидилир.

Дәрвишоғлу:

Шиәји-али-Әлидән галмамышдыр бир нишан,
Дини мөһкәм гылды Сәттар хан, Бағыр хан, ја Әли!
Һатәмдә олмамышдыр сәндә олан сәхавәт.
Рүстәмдә олмамышдыр сәндә олан шүчаәт...

Сәттар хан — Ешидирсинизми? Мән чох арзу едәрдим ки, бизимкиләр кизлин иш үсулуну һәјатә, гошун арасына сохулмуш диләнчи Дәрвишоғлундан өјрәнсинләр.

1-чи мүчаһид — Бу адам мүчаһидләр арасына сохулуб, ичазәсиз гәраркаһын һәјатинә кирмишдир.

Түтүнчүоғлу — Сәни бура ким бурахды?

Дәрвишоғлу —

Сакит ол, бу евдә беш күн гонагсан.
Аллаһа сығынсын кәрәкдир инсан.

Түтүнчүоғлу *(ачыгланараг)* — Ријакар мәл'ун, де көрәк сәни бура ким көндәрди? *(Вурмаг истәјир)*.

Дәрвишоғлу — Ја һәгг, ја дуст Әли!

Сәттар хан — Дајан, буна бир түмән пул верин.

Дәрвишоғлу — Ағам Әли сәни ингилаба чох көрмәсин *(Охуја-охуја кедир)*:

Шиәји-али-Әлидән галмамышдыр бир нишан,
Дини мөһкәм гылды Сәттар хан, Бағыр хан, ја Әли!

Сәттар хан — Часусдур. Биз ону өлдүрсәк, дүшмәнләримиз дејәчәкләр ки, биз Әли нөкәрини өлдүрдүк. Бу саат ушаглара тапшыр ки, Дәрвишоғлунун далысынча дүшсүнләр, һәр кәслә данышса тутуб јанына кәтирсинләр. *(Чавад ага кедир, Сәттар хан сәркәрдәјә)* Сиз дә кедин, әлагә сахлајын, рабитә ишләримиз јериндә дејил, бу нә демәкдир, чәбһәнин чәбһәдән хәбәри јохдур?

Сәркәрдә кедир.

Зејнәб — Салам, Сәрдар, күнүнүз хејир.

Сәттар хан — Әлејкәссәлам! Һарадајдын?

Зејнәб — Һачы Салман ага меһманханада тахыл сатанларын ичласыны чағырмышды.

Сәттар хан — Саат икидә?

Зејнәб — Бәли, саат икидә.

Сәттар хан — Инди саат једдидир. Билирсән, әзиз бачым, бә'зән бир дәгигә кечикмәк бир илдә газанылан бөјүк бир гәләбәни удуза биләр. *(Еви доланыр)*.

Зејнәб *(Утана-утана)* — Бу мәним сәһвимдир, чәнаб Сәрдар. Доғрусу, Чавад ағадан никаран идим. Әлвар чәбһәсинә кетмишдим.

Сәттар хан — Ејби јохдур, сәни башга иш үчүн чағырмышам. *(Фикирли бир сурәтдә еви доланыр)*. Дүшмән шәһәри ач гојмаг үчүн иттифаг дүзәлдир. Бизимкиләр дә онун бурахдығы сүлһ шаијәләринә инаныр. *(Зејнәб вә Түтүнчүоғлуна)*. Әксингилаб гәраркаһына кетмәк лазымдыр.

Түтүнчүоғлу — Мән кедә биләрәм.

Сәттар хан — Нә чүрә кедә биләрсән?

Түтүнчүоғлу — Диләнчи палтарында.

Сәттар хан — Јох, һәрчәнд дүшмән бу үсулу ишләдир, амма чох көһнәлмишдир *(Гапы ачылыр бир нәфәр диләнчи кәтирирләр)*. Буну һарадан тутдунуз?

1-ч и м үчаһид — Сәфи базарчасында тутулмушдур.

Сәттар хан — Сәни нијә тутублар?

Диләнчи — Билмирәм, башына дөнүм.

Сәттар хан — Дәрвишоғлу илә данышандамы тутдулар?

Диләнчи — О гачды, әвәзинә мәни тутдулар.

Сәттар хан — Адын нәдир?

Диләнчи — Мән Тәбризли дејиләм. Гарадағлыјам, дәстикирлијәм, адым Орагчыоғлу Хәлилдир.

Сәттар хан — Бәс сәнин Тәбриздә нә ишин вар?

Диләнчи — Атам ингилабчы иди. Әләкбәр хан атамы өлдүрүб, евимизи јандырды. Гачыб Тәбризә кәлмишәм.

Сәттар хан — Торбандакы нәдир?

Диләнчи — Чөрәкдир, гапылардан јығмышам.

Сәттар хан — Јалан данышырсан, сән чорабчы ләвәнд Тејбәнин оғлу Гәдирсән *(Түтүнчүоғлуна)*. Папағыны көтүр *(көтүрүрләр)*. Башындакы чапыг јери нәдир?

Диләнчи — Әләкбәр ханын нөкәрләри атамы өлдүрәндә мәни дә јараладылар.

Сәттар хан — Јенә јалан дедин? Доғрусуну десән сәни азад едәрәм.

Диләнчи — Анд олсун Имам Һүсејнә, бир кәлмә дә јалан демәмишәм.

Сәттар хан — Дөрд ил бундан әввәл Кечил гапысында сәнин башыны јаралајан мән өзүм дејилдимми? Өз бачысынын намусуну сатмаг истәјән алчаг, онда гачыб әлимдән гуртардын. Амма инди гуртара билмијәчәксән.

Диләнчи — Әсли олмајан сөзләр ешидирәм. Мәним, һеч јериндән бачым олмајыб...

Сәттар хан *(Түтүнчүоғлуна)* — Чаваһир бачыны бура чағырын!

Диләнчи диксинир.

Диләнчи — Сәрдар, мәни ингилабын башына доландыр. Өлдүрмә, нә гәдәр өмрүм вар, сәнә гуллуг едәрәм.

Сәттар хан — Намуссузлуг сәнин илијинә гәдәр

ишләмишдир. *(Чаваһир кәлир. Сәттар хан она әмр едир)*. Чаваһир бачы, ат чаршабыны.

Чаваһир чаршабыны атыр.

Диләнчи — Аһ, намәрд бачы, сән мәни сатдынмы?

Сәттар хан — Намәрд сән өзүнсән, сән һәм бачынын, һәм дә вәтәнин намусуну сатмаг истәјирдин. Торбасындакы динамитләри чыхарын, бизә лазым олар.

Диләнчи — Мәни өлдүрмәјин, Сәрдар!

Чаваһир — Чәнаб Сәрдар, ичазә верин о хаини мән өзүм күлләләјим.

Сәттар хан — Сәнин чәзаны бачын Чаваһирә тапшырырам. Апар!

Чаваһир тапанчаны чыхарыб диләнчини апарыр.

Зејнәб — О, нә гәдәр дә икид бир гыздыр.

Сәттар хан — Әјләшин, инди дејин көрүм, сиз әксингилаб гәрарқаһына нечә кедә биләрсиниз?

Зејнәб — Арвадлар Ермәнистандан шәраб алыб Дәвәчи мәһәлләсинә апарырлар. Исламијјәнин әтрафы шәраб сатан арвадлар илә долу олур. Мән дә бир бәстн шәраб алыб ора кедәрәм.

Сәттар хан — Јахшы фикирдир. Сән ора кифајәт гәдәр динамит апармалысан. Сәни бизимкиләр Исламијјәнин икинчи гапысынын ағзында көзләјәчәк.

Зејнәб — Мән онлары нечә тапмалыјам?

Сәттар хан — Сејид кими башында көј әммамәси вар. Чијнинә Хорасан күркү салыр. Тез-тез чахмаг чахачаг, јанындан гадын кечәндә, — ја һәгг, ја һәгг, — дејәчәкдир. Бәстини она верәрсән.

Зејнәб — Баш үстә, һәр шеј ајдындыр.

Сәттар хан — Қағыз вермирәм. Дејәрсән ки, лағымлары һазыр олду, олмады? Бу кечә Исламијјәни партлатмалыдырлар. Бу динамитләри дә көтүр кет, уғурлар олсун! *(Түтүнчүоғлуна)*. Сән дә бир нечә бомба көтүрүб Зејнәбин далысынча кет! Һәркаһ о тутулса, ону гуртармаға чалыш.

Түтүнчүоғлу — Баш үстә.

Чаваһир *(дахил олур)*. — Чәнаб Сәрдар, мән вәзифәми битирдим, мәнә көрә эмриниз?

Сәттар хан — Сән бу кечәни Дәвәчијә гајытма! Кет һәләлик раһат ол!

Чаваһир кедир.

1-чи мүчаһид *(кәлир)* — Чәнаб Сәрдар, чар ордусунун кенералы јаныныза кәлмәк истәјир.

Сәттар хан—Бурахын кәлсин. *(Мүчаһид кедир).* Нә үчүн кәлдијини билирәм.

Кенерал — *(јанында ики нәфәр хидмәтчи кәлир)* Күнүнүз хејир, Сәрдар.

Сәттар хан — Тәшәккүрүм вар, кенерал. *(Әлини сыхыр вә күрсүнүн үстүндә әјләшмәк үчүн јер көстәрир).*

Кенерал — Император һөкумәтинин тәләбинә көрә, Иран һөкумәти сүлһә разылыг вермишдир. Император консулханасы сизи инандырмаг үчүн гур'ан мөһүрләјиб.

Сәттар хан — Тәшәккүр едирәм, кенерал!

Кенерал — Сиз гур'анын мүгәддәслији наминә бу сүлһә инанмалысыныз. Бу кечәдән е'тибарән һөкумәт ордусу Тәбриз алтындан чәкилир.

Сәттар хан — Буну сөздә дејил, ишдә көрмәлијик.

Кенерал — Чар консулханасы император һөкумәти наминдән сизин саламатлығынызы тә'мин едир.

Сәттар хан *(кенерала)* — Бујурун, чәнаб кенерал.

Кенерал — Силаһлары јығыб консулхана нүмајәндәләринә тәһвил вермәлисиниз.

Чавад аға *(тәләсик кәлир)* — Чәнаб Сәрдар, хәбәр верирләр ки, дүшмән Хијабан тәрәфләриндә шиддәтли топ атәшинә башламышдыр.

Сәттар хан *(кенерала)* — Тәбрик едирәм, кенерал! Топ сәсләри вә'д етдијиниз сүлһүн хәбәрини верир. Чәнаб кенерал, зәһмәт чәкибсиниз. Бизим алданмаға вахтымыз јохдур. Һәјат мүбаризә тәләб едир.

Кенерал — Гәти чаваб?

Сәттар хан — Азәрбајчан халгы силаһы анчаг гәләбәдән сонра јерә гојачаг.

Кенерал — Мән император һөкумәтинин тәләбләрини дедим.

Сәттар хан — Мән дә халгымын арзуларыны сөјләдим. *(Кенерал кедир. Сәттар хан Чавад ағаја)* Чар консулханасынын сүлһүнә инанмаг үчүн ја хаин, ја да дәли олмаг лазымдыр. Чавад аға, сән бурада ол, телефонла сәсләјән олса, дејәрсән ки, Сәрдар тезликлә гајыдачаг *(кедир).*

Һачы Салман *(Дышарыдан даныша-даныша кәлир)* — Чаным, белә олмаз ахы. Биз ингилабчыјух ја јох?

Чавад аға — Нә олуб һачы, нә вар ки?

Һачы Салман — Нә олачаг. Биз бөјүк бир шәһәри ач гоја билмәрух ки?

Һачы Мећди *(кәлир)* — Һаны чәнаб Сәрдар?

Чавад аға — Сәрдары нејләјирсиниз?

Һачы Мећди — Шәһәрдә әлли чөрәкчидән икиси ачыгдыр. Биз чамаатын гејдинә галмалыјух ја јох?

Чавад аға — Әлбәт ки, галмалысыныз. Сизә бу барәдә ким мане ола биләр?

Һачы Салман — Бојнумузда мәс'улијјәт вар ахы.

Һачы Мећди — Кәклик кими башымызы сохмушуг гара, ешикдән хәбәримиз јох. Белә ингилаб олмаз ахы?

Һачы Салман — Биз халгы ачындан гыра билмәрух ки!

Чавад аға — Аллаһа шүкүр, тахылын вә јемәк шејләринин һамысы тачирләрин әлиндәдир. Сиз өзүнүз дә әјаләт шурасында тачирләрин нүмајәндәсисиниз. Тахылы учуз бурахын, чох бурахын, чөрәк дә учуз олсун.

Һачы Салман — Бу сөзү бизим јанымызда дедин, бир дә ајры јердә демә, көрүнүр ки, сијасәтдән бихәбәрсән. Бу сөздән әксингилаб ији кәлир.

Һачы Мећди — Бу чүрә сөзләр тачирләрин һүгугуна тәчавүз етмәкдир. Буна ингилаб јол вермәз.

Һачы Салман — Бәс һаны чәнаб Сәрдар?

Чавад аға — Чәнаб Сәрдар тезликлә гајыдачаг. *(Һачылар кедир, Чавад аға онларын далынча):* Һарамзада көпәк ушағы. Мән сизи Араз гырағындан таныјырам.

Дилруба *(тәләсик дахил олур).*—Бунлар нә үчүн кәлмишдиләр?

Чавад аға —Шәһәрин ачлығындан шикајәт едирләр, дејирләр ки, чөрәкчи дүканлары бағлыдыр.

Дилруба *(Һачы Мећди вә Һачы Салманын далынча)*—Бу күн сәһәрдән тахыллары әксингилаб мәһәлләсинә дашытдырырлар. Түлкү һарамзадалар! Көрәсән Сәрдар тез гајыдачаг ја јох!

Тағы бәј *(кәлир)* — Чәнаб Сәрдар һаны?

Чавад аға — Чәнаб Сәрдарла нә ишин вар?

Тағы бәј — Нечә јә'ни нә ишин вар? Биз бу ингилабда иштирак едирик ја јох? Дүнјаны ачлыг ичиндә һәлак едә билмәрик. Инди ки, иш апара билмирик, тапшыраг башгалары апарсын *(кедәркән)*. Әши, сән өләсән, јахамыз бир дәстә оғул-ушағын әлиндә галмајыб? *(Кедир)*.

Чавад аға *(дәһлизә тәрәф)* — Сизә јүз дәфә тапшырылыб ки, ичазәсиз адам бурахмајын.

Сәттар хан *(кәлир)* — Хош көрдүк. Дилруба, гызым, нә вар, нә јох?

Дилруба — Һачы Мећди вә Һачы Салман тахыллары әксингилаб мәһәлләсинә дашытдырырлар.

Сәттар хан — Һүсејн бағбаны телефона чағыр.

Чавад аға — Өзләри дә кәлмишди, шәһәрин ачлығындан шикајәт едирдиләр.

Дилруба *(телефона)* — Кимдир данышан? Һүсејн әми, сәнсәнми? Сәрдар сәнинлә данышачаг.

Сәттар хан *(кәлиб трубканы алыр)* — Һүсејн, салам. Һә, мәнәм, Сәттар хандыр. Һүсејн, көрүнүр ки, тәшкилатыныз јатыб. Сүбут?.. Һачы Мећди илә Һачы Салман тахыллары әксингилаб мәһәлләсинә дашытдырыр. *(Дилруба кедир. Сәттар хан бир гәдәр телефонда дуруб динләјәндән сонра)*: Бу саат онларын анбарларына мөһүр вуруб, гапысында мүчаһид гојарсан! *(Трубканы јеринә гојур)*.

Дилруба — Чәнаб Сәрдар, о кәлиб сизи көрмәк истәјир.

Сәттар хан — Кимдир? О да ад олармы?

Дилруба — Билмирәм, сизин јолдашыныздыр.

Сәттар хан *(күлүр)* — Јохса Гүдрәт кәлиб?

Дилруба *(утана-утана)* — Бәли!

Сәттар хан — Хәбәр вер кәлсин. *(Дилруба кетмәк истәјир)* Дајан! Ал, бу күнкү хидмәтин үчүн сәнә бу нағаны бағышлајырам.

Дилруба — Тәшәккүр едирәм, чәнаб Сәрдар!

Сәттар хан — Инди кет, һәмән адсыз оғлана хәбәр вер ки, кәлсин. *(күлүр, мәчлисә)* — Бир нечә ил бундан габаг кимин әглинә кәләрди ки, Азәрбајчан гызы әлиндә силаһ азадлыг мүбаризәсинә чыхачаг. *(Гүдрәт күлә-күлә кәлир. Сәттар хан она)*: Салам! Билирәм нијә күлүрсән. Зејнәб вә Дилрубалар бөјүк кәләчәјин

нүмунәләридир. Де көрүм, шәһәри лазымынча өјрәнә билдинми? Ингилаб тәшкилатлары нә һалдадыр?

Гүдрәт — Јемәк ишләри јахшы дејил, һаким јенә мөһтәкирләрдир. Ингилаб тәшкилатларында лагејдлик вардыр.

Сәттар хан — Доғрудур, јолдаш, тамам доғрудур.

Дилруба — Чәнаб Сәрдар, бир гадын кәлиб сизи көрмәк истәјир.

Сәттар хан — Кимдир? Нә истәјир?

Дилруба — Билмирәм, адыны сөјләмәди. Шәхсән сизинлә көрүшмәк истәјир.

Сәттар хан — Чағыр кәлсин *(Дилруба кедир. Сәттар хан Гүдрәтә)* Чәбһәләри кәздинизми?

Гүдрәт — Бәли, кәздик. Дөјүшчүләрин руһу олдугча јүксәкдир. Һүчум үчүн үрәкләри чырпыныр.

Нина *(дахил олур. Гүдрәтлә көрүшүр)*. — Салам Гүдрәт, күнүнүз хејир, Сәрдар!

Сәттар хан — Хош кәлибсиниз, Нина бачы, бујурун әјләшин!

Нина — Саг олун, Сәрдар, кетмәлијәм. Кәлдим хәбәр верим ки, һөкумәт гошуну бу кечә шәһәрә басгын едиб сизи вә Салары әсир алмаг нијјәтиндәдирләр.

Сәттар хан — Белә...

Нина — Орду кенералы бу күн сәркәрдә Бөјүк ханла көрүшәчәкдир.

Сәттар хан — Тәшәккүр едирәм, Нина бачы, зәһмәт чәкдиниз.

Нина — Хошдур. Мәни бағышлајын, кетмәлијәм; саламат галын.

Сәттар хан — Чох саг олун. Хош кәлдиниз.

Нина Сәттар ханла көрүшүб Гүдрәт илә бәрабәр кедир. Гүдрәт ону өтүрүб кәлир.

Сәттар хан *(Чавад ағаја)* —Биз онлары габагламалыјыг. Тез гошун сәркәрдәләринә хәбәр вер, һазырлыг көрсүнләр.

Чавад аға кедир. Сәттар хан фикирли отағы кәзир, Һачы Мећди кәлир.

Һачы Мећди — Чәнаб Сәрдар, кәлмәк олар, ја јох?

Сәттар хан *(е'тинасыз)* — Бујурун, һачы.

Һачы Мешди — Һачы Мешдинин сүмүјү дә, илиҗи дә, ганы да, әти дә ингилабдыр. Гајнајыб ингилаба гарышмышам.

Сәттар хан *(истеһза илә)*. — Бунларын һамысыны мән билирәм, бир даһа тәкрар етмәк нә лазым?

Һачы Мешди *(әбасыны атыр, гылынч вә кәфәнини көстәрир)* — Будур, бах! Әсил ингилабчы мәнәм. Кеҗиниб кәлмишәм, һансы сәнкәрин зәифдир, буҗур кедим ора.

Сәттар хан *(Гүдрәтә)* — Чәнаб һачы әјаләт әнчүмәниндә тачирләр нүмајәндәсидир. Ингилаб јолунда малындан кечән адамлардандыр.

Һачы Мешди — Малымдан јох, чанымдан кечән адамам, чәнаб Сәрдар нә вахт буҗурса, чанымы гурбан верә биләрәм. Амма мән нечә ки, бир ингилабчы, бир шеҗдән разы дејиләм.

Сәттар хан — Нәдән разы дејилсиниз, һачы?

Һачы Мешди — Әлли чөрәкчи дүканындан икиси ачыгдыр. Биз ингилабчыҗух, халгымызы ачындан гыра билмәрүх.

Сәттар хан — Чөрәк гытлығынын сәбәби нәдир, һачы?

Һачы Мешди — Сәбәби одур ки, ингилаб белә ишләрлә мәшғул олмур.

Сәттар хан — Бундан сонра мәшғул олачаг. Чөрәкчиләрә учуз гиҗмәтә буғда верәчәҗәм.

Һачы Мешди *(тәәччүблә)* — Учуз гиҗмәтә?

Сәттар хан — Бәли, учуз гиҗмәтә!

Һачы Мешди — Һардан?

Сәттар хан — Ингилаб анбарларындан!

Һачы Мешди *(кәнарә)* — Буну баша дүшә билмәдим. Нечә җә'ни ингилаб анбарларындан?

Сәттар хан *(Һачы Мешдиҗә)* — Әјләшин. Дејин гәзет мүдирләри кәлсин. *(Һачы Мешдиҗә)* Чәнаб һачы, сиз «Әнчүмән» гәзетини охуҗурсунуз ја јох?

Һачы Мешди — Охуҗурам, чәнаб Сәрдар.

Гәзет мүдирләри кәлир.

Сәттар хан — Хош кәлиб сәфа кәтирибсиниз, әјләшин. Мән гәзет ишләрини јахшы билмирәм. Лакин гәзетләрин бу күнкү вәзифәсини билирәм... «Әнчүмән» гәзетинин мүдири кимдир?

Һачы Мешди — Ағаҗи Һәмиди.

Сәттар хан — Отурун! *(Столун үстүндән «Әнчүмән» гәзетини көтүрүб Гүдрәтә верир)* — Буҗурун!

Гүдрәт *(гәзети охуҗур)* — «Ингилаб мәнтәгәсиндә чөрәк ишләринә диггәт верилмир. Әлли дүкандан анчаг икиси ачыгдыр. Әһалинин гејдинә галан јохдур. Ингилаб тәшкилаты чөрәкчиләри чәзаландырмыр».

Сәттар хан — Бу нә демәкдир?

Һачы Мешди — Чәнаб Сәрдар, бу ки, җалан дејил.

Сәттар хан — Һәм җалан, һәм дә ифтирадыр. Даһа доғрусу, һәҗасызлыгдыр. Сиз бунунла ачлығын сәбәбини ингилабда көстәрмәҗә чалышырсыныз. Нә үчүн җазмырсыныз ки, һачы мешдиләр вә һачы салманлар тахыллары әксингилаб гәраркаһына дашытдырыр?

Һачы Мешди — Бу олмады ки, чәнаб Сәрдар, бәс мән бу кәфәни нијә кеҗинмишәм? Гоһумларыма бир чувал тахыл көндәрә билмәрәм?

Сәттар хан *(Чавад ағаҗа)* — Җаз, сабаһдан е'тибарән «Әнчүмән» гәзети вә онун чапханасы бағлансын.

Һачы Мешди *(кәнарә)* — Баша дүшмүрәм, бәс биз нә үчүн ингилаб еләмишүх?

Һачы Салман *(сәси кәлир)* — Гоҗ Мәммәдәли шаһ билсин ки, Тәбриз башлы-башына дејил! *(Кәлир)*. Милләтимин көзүнү пүфләҗәнин көзүнү чыхардарам!

Сәттар хан — Әјләшин һачы, елә бу кечәки ичлас милләтин гејдинә галмаг үчүндүр. *(Бир гәзет кәтирир)*. «Әлһәдид» гәзети. «Әлһәдид» нәдир?

Гүдрәт — «Әлһәдид» дәмир демәкдир.

Сәттар хан *(О гәзетин мүдиринә)* — Ахы бир инсаф еләҗин, вичданыныз олсун. Онсуз да бәдбәхт Азәрбаҗчан халгынын дилини әлиндән алырлар. Мәкәр бунун адыны дәмир гоҗмаг олмаздымы?

Чавад аға — Нә үчүн олмаз?

Һачы Мешди — Олсун да, олмасын да, нә олсун?

Гүдрәт *(бир кағыз охуҗур)* — Бу гәзетин једди нәфәр ишчиси вар. Ајда 250 түмән хәрчидир. Һәфтәдә бир кәрә, ики јүз нүсхә чап олунур. Бүтүн кәлири ајда гырх түмәндән ибарәтдир.

Сәттар хан — Бәс бунун 210 түмәнини ким верир?

Һачы Салман — Өзләри ингилабчы адамлардыр. Пулсуз ишләҗирләр.

Сәттар хан *(бир дәстә чек чыхарыр)*. — Бәс сән Һачы Салман аға бу гәзетә ајда јүз он түмән нә үчүн бурахырсан? Һачы Мећди һәр ај сәрраф васитәси илә нә үчүн јүз түмән бурахыр? Ингилаб әлејһинә тәблиғат апармаг үчүн? *(Чавад ағаја)*. Гәзетә бағлансын, мәтбәәси зәбт едилсин.

Һачы Салман — Гәзетә халгын дилидир.

Сәттар хан — О бизим халгын дили дејилдир. Амма Азәрбајчан дилиндә чыхан күлкү мәчмуәсинә ајда јүз түмән көмәк верилмәлидир. Чавад аға, јаз! *(Кәлиб мүдирин әлини сыхыр.)*

Һачы Салман *(Һачы Мећдијә)* — Кәдә, Һачы Мећди, бу нә һәнкамәдир?

Һачы Мећди *(јавашдан)* — Аллаһ бизи јеринкөјүн бәласындан сахласын!

Мусиги сәси кәлир.

1-чи мүчаһид — Чәнаб Сәрдар, Салари-милли Бағыр хан тәшриф кәтирир.

Сәттар хан — Бујурсунлар!

Һачы Салман *(Һачы Мећдијә)*. — Бу кечәнин хатасындан гуртарсам, јүз јашарам.

Бағыр хан *(дахил олур.)* — Рәфигләрин ахшамлары хејир олсун. *(Кәлиб өпүшүр. Сәттар ханын вә Гүдрәтин әлләрини сыхыр)*.

Сәттар хан — Чох шадам. *(Гүдрәти көстәрир)*. Мөһтәрәм рәфигимизин дә тәшрифи бурдадыр. Артыг лазыми мәсәләләри һәлл етмәк олар.

Бағыр хан — Бу күн чар консулу илә ингилаб мәсәләләрини һәлл етдим.

Сәттар хан *(Бағыр хана)* — Һансы ингилаб мәсәләләрини?

Бағыр хан — Тәбриз ингилабы мәсәләсини. Доғрусу, халгы гырғына вермәк истәмәдим.

Сәттар хан *(Бағыр хана)* — Әзизим, көзүмүн ишығы, мәсәлә бир Тәбриз мәсәләси дејилдир. Биз бурада Азәрбајчан мәсәләсини һәлл едирик. Бир дә белә бир заманда тәкбашына Тәбриз мәсәләсини һәлл етмәк олмаз. Ингилабда фәһлә дә, кәндли дә иштирак едир. Онлар бизә өз башымыза сүлһ етмәк ихтијары вермәмишләр.

Бағыр хан *(ачыглы)* — Бәс мән кимәм?

Сәттар хан — Һәр икимиз үсјан ордусунун бир сәрбазыјыг.

Бағыр хан — Мән баша дүшмүрәм. Биз нә үчүн вурушуруг?

Сәттар хан — Азадлыг үчүн, гәләбә үчүн мүбаризә апарырыг.

Бағыр хан — Гардашым, сән кәл, биз сүлһү давам етдирәк. Биз дүшмәнин сүлһ тәклифини гәбул етмәклә, сүлһпәрвәр дүнјанын мәһәббәтини даһа артыг газана биләрик. Мәмләкәтимиз кичик, вәзијјәтимиз ағырдыр. Ингилаб узун чәксә, халг ачындан гырыла биләр.

Сәттар хан *(столун јанына кәлиб хәритәләри көстәрир)* — Јох, гардашым! мәмләкәтимиз олдугча кенишдир, бәрәкәтлидир. Тарихин гызыл дөврләрини кечирмиш бир мәмләкәтдир. Сәнин нәјин јохдур? *(Хәритәләри көстәрир)*. Бујурун бахын, бу ики хәритә көһнә хәритәдир. Бунларын бири Бөјүк Пјотр заманында, икинчиси Наполеон заманында дүзәлдилмишдир. Бунлара јахшы диггәт верин!

Бағыр хан — Диггәт верирәм.

Сәттар хан — Бу кәндләр кечмишдә Азәрбајчан халгынын јашадығы кәндләрдир. Һәмәдан шәһәринин әтрафыдыр.

Бағыр хан *(хәритәдә охујур)* — Гаракөзлү, Газаглы, Ашыглы, Әлибәјли, Алмабулаг...

Сәттар хан — Бу да тәзә хәритәдир. *(Көстәрир)*. Бунлар биринчи вә икинчи хәритәдә көстәрилән хәтләрдир. Һаман адлары бурада тап көрүм!

Бағыр хан *(диггәтлә бахыр)*. — Онлары бурада көрә билмирәм.

Сәттар хан — Бах, мүбаризәмиз бунун үстүндә кедир. Апардығымыз мүбаризә бизим варлығымызы дүнја хәритәсиндән силәнләрә гаршыдыр. Бизим дә судан, күнәшдән, торпагдан истифадә етмәјә һаггымыз олмалыдыр. Бизә өз ана дилимиздә мәктәб, китаб, гәзетә лазымдыр. Јох, гардашым, сүлһ олмајачаг! Бу гәдәр бәрәкәтли бир мәмләкәтдә милјонларла диләнчи вар. Гачар ханәданы бу торпағы әсирләр вә гуллар дијарына дөндәрмишдир. Јох, гардашым, сүлһ олмајачагдыр! Инсан кими јашамаг истәјән халглар өзләри үчүн шәрәфли вә јени бир тарих дүзәлтмәлидир. Биз о тарихи гамыш гәләмләрлә дејил, ити гылынчларымызла јазмалыјыг.

Бағыр хан — Мән сәнин јолунда өлүмә кедәрәм, Сәрдар, лакин мәсәләни бу чүрә гојмаг бизим көмәкчи-

ләримизин сајыны азалда биләр. Бундан сонра мүбаризә јерсиздир. Гој халг раһат јашасын.

Һ а ч ы М е һ д и — Рәһмәт бә валидејни-шума...

Һ а ч ы С а л м а н — Бах, буна нә демишәм! Бу фикир әсил ингилабчы фикирдир. Бир күл илә баһар олмаз. Бир балача Тәбриз бөјүк шаһ ордусунун габағында нә иш көрә биләр?

С ә т т а р х а н — Нә исә, мәсәләјә кечәк!

Һ а ч ы М е һ д и — Ҷәнаб Сәрдар, чәсарәт олмасын, нә кими мәсәләләримиз вар?

С ә т т а р х а н — Јолдаш Күдрәт шәһәримизин вәзијјәти барәсиндә мә'лумат верәчәкдир. *(Күдрәтә)* Башла көрәк, әзиз јолдаш.

Г ү д р ә т — Дүшмән Тәбриз алтында бөјүк һазырлыг апарыр. Мүһарибә узун чәкәчәк. Биринчи нөвбәдә халгын гејдинә галмаг лазымдыр.

Һ а ч ы М е һ д и — Баракаллаһ! *(Һачы Салмана)*. Кәдә, Һачы Салман, сән оласан кетдијин Мәккә, индичә мән сәнә бу ағанын үзүнә бахан кими демәдим ки, халис ингилабчыдыр?

Һ а ч ы С а л м а н — Бә нәмәнә? Ингилабчы белә олар да...

Г ү д р ә т — Буна көрә дә мәним бирчә тәклифим вар: шәһәрдә вә шәһәр әтрафындакы бүтүн јејинти шејләрини сијаһыја алаг.

Һ а ч ы С а л м а н — Нечә, нечә? *(Һачы Мећдијә)* Балан өлсүн, Һачы Мећди, көр бир бу нә дејир?!

Г ү д р ә т — Мөвчуд олан јејинти шејләри Һәрби Ингилаб Комитәсинин ихтијарына верилмәлидир.

Һ а ч ы М е һ д и — Сонра?

Һ а ч ы С а л м а н — Сонра?

Г ү д р ә т — Баһалығын габағыны алмаг үчүн јејинти шејләрини учуз гијмәтә сатмаг лазымдыр.

Һ а ч ы М е һ д и — Бу ингилаб олмады ки!

Һ а ч ы С а л м а н — Мәкәр биз бундан өтрү ган төкмүшүх?

Һ а ч ы М е һ д и *(Һачы Салмана)* — Мән бу ағанын үзүнә бахан кими демәдим ки, гафгазлыдан ингилабчы чыхмаз?

Һ а ч ы С а л м а н — Һеч дәхли вар?

С ә т т а р х а н — Ингилабы мүдафиә етмәк үчүн әлимиздән кәләни әсиркәмијәчәјик.

Һ а ч ы С а л м а н — Әсиркәмәјәк! Өлмәк лазымдыр, кедиб өләк!

С ә т т а р х а н — Сиз Һачы мећдиләр, сиз Һачы салманлар ингилабын галиб кәлмәсини истәјирсиниз, ја јох?

Һ а ч ы С а л м а н — Галиб кәлсә дә, кәлмәсә дә нә дәхли вар ки?

Һ а ч ы М е һ д и — Истәрүх, истәмәрүх, бә нејнәрүх?

С ә т т а р х а н *(мәчлисә)* — Бундан нә анладыныз? Нечә ја'ни истәрүх, истәмәрүх, бә нејнәрүх?

Һ а ч ы М е һ д и — Һән дә... Сиз сорушурсунуз, биз дә кәмали сәдагәтлә чаваб веририк ки, истәрүх, истәмәрүх, бә нејнәрүх.

Һ а ч ы С а л м а н — Ја'ни белә дејил? Өз ингилабымыздыр. Галиб кәлсә дә, кәлмәсә дә, кимә нә дәхли вар?

С ә т т а р х а н — Ингилаб ганунлары нә тәләб етсә, һәјата кечирәчәјәм. Вәссалам! *(Күдрәтә)*. Даһа нә тәклифиниз вар?

Г ү д р ә т — Силаһлы күввәмиз чох аздыр.

С ә т т а р х а н *(Әнчүмән үзвләринә)* — Халча фабрикиндән говулан 700 нәфәр фәһләни силаһлы күвәјә гәбул едәчәјәм, хәрчини Әнчүмәндә гојуб кечирәрсиниз.

Һ а ч ы С а л м а н — Биз бу мәсәләни Әнчүмәндә гоја билмәрүх.

Һ а ч ы М е һ д и — Бир шаһы да олса верә билмәрүх. Вәссәлам!

С ә т т а р х а н — Бу сизин борчунуздур, сиз буну кечирмәлисиниз.

Һ а ч ы М е һ д и — Бағышларсыныз, Сәрдар, биз бу мәсәләни Әнчүмәндә гоја билмәрүх.

Һ а ч ы С а л м а н в ә Һ а ч ы М е һ д и *(галхыб кедирләр)* — Хејир баба, биз буну бачармарүх.

Т ү т ү н ч ү о ғ л у *(кәлир)* — Ҷәнаб Сәрдар, Зејнәби тутдулар.

С ә т т а р х а н — Нә вахт, кедәндә, ја гајыданда?

Т ү т ү н ч ү о ғ л у — Гајыданда. Ики бомба атдым. Бир нечә нәфәр өлүб, јараланды. Лакин Зејнәби гуртара билмәдим.

С ә т т а р х а н — Тутанлар ким иди?

Т ү т ү н ч ү о ғ л у — Тутанлар Бөјүк ханын адамларындан Даваткәроғлу илә Әлидадашды.

Сәттар хан — Ону инди Бөјүк ханын әлинә тапшырычаглар. Нә олур-олсун, биз ону хилас етмәлијик!

Түтүнчүоғлу — Еләдир, јохса Дәвәчидә ишләјән јолдашларын һамысы мәһв олачаг.

Гүдрәт — Зејнәб өлсә дә сирр вермәз. Анчаг ону хилас етмәк мүнкүндүр. *(Саатына бахыр).*

Бағыр хан — Нечә?

Гүдрәт — Бу кечә саат дөрддә һөкумәт гошуну шәһәрә басгын едәчәк. Биз онлары габагласаг, Зејнәби дә хилае етмиш оларыг.

Бағыр хан *(е'тиразедичи бир һалда)* — Шајиәләри бурахын. Кишиләр бизә нүмајәндә көндәриб. Бир һәфтәдән сонра сүлһ мәчлиси ачылыр. Парламан сечкиләри башланыр. Падшаһ бүтүн шәртләримизи гәбул едиб. *(Гүдрәтә)* Мәнчә белә-белә шејләрә инанмаг јахшы нәтичә вермәз.

Гүдрәт — Мәнә инанын, чәнаб Салар.

Бағыр хан — Сизә инанырам, көзүмүн ишығы, лакин сән дә сүлһү позмаг үчүн бурахылан шајиәләрә инанма. Дүшмән дә өз мәсләһәтини сүлһдә көрүр. Бизә дә бу лазымдыр.

Гүдрәт — Чәнаб Салар! Бөјүкхан бу кечә басгын едиб сизи әсир алмаға һазырлашыр. Биз ону габагламалыјыг.

Бағыр хан — Хәбәр һарадандыр?

Гүдрәт — Чар консулханасында ишләјән таныш бир гызын кәтирдији хәбәрдир.

Бағыр хан — Рәфиг, бир гәдәр еһтијатлы олун. Сон вахтлар бә'зи гызлар Тәбризи бир-биринә вурурлар.

Гүдрәт — О гызын васитәси илә алынан хәбәрләр јалан олмур.

Сәттар хан — Салар, о рус гызынын бизә олан достлуғу тәәччүб едиләси бир шеј дејилдир. Биз ингилаб дәрсләрини о бөјүк халгын мүбаризә тарихиндән охудуг.

1-чи мүчаһид *(кәлир)* — Чәнаб Сәрдар, атлы кәлиб хәбәр кәтирмишдир ки, Маралан вә Хијабан тәрәфләриндә шиддәтли вурушма башланмышдыр.

Бағыр хан — О тәрәфләрдә һеч бир һәрәкәт ола билмәз!

Сәттар хан — Һүсејн Бағбана хәбәр вер ки, 300 атлы илә Хијабан вә Маралан тәрәфләринә кетсин.

Мүчаһид кедир. Һачы Меһди вә Һачы Салман ичәри кирирләр.

Һачы Меһди — Ахыр, биз ингилабчыјух ја јох?

Һачы Салман — Биз Језид дејүлүх ки?

Сәттар хан — Нә олуб һачы?

Һачы Меһди — Бундан артыг нә олачаг ки? Анбарларымызы мөһүрләјиб гапысына да мүчаһид гојублар.

Һачы Салман — Мән өзүмү өлдүрәчәјәм. Гој һамы билсин ки, Сәттар хан бөјүк бир ингилабчынын өлүмүнә сәбәб олду.

Һачы Меһди *(мәчлисә)* — Бәлкә мән анламырам. Белә дә ингилаб олар?

Сәттар хан — Мән сизи әмин едирәм, маллары-нызын гијмәтини бир шаһысына гәдәр алачагсыныз.

Һачы Салман — Газанчыны истәмәдик, бары өз мајасыны версинләр.

Һачы Меһди — Биз ингилабдан газанч алмајачајух ки?

Һачы Салман — Һән дә, ахыр биз дә ингилабчыјух ја јох?

Сәттар хан — Әмин олун!

Һачы Меһди *(Сәттар хана)* — Чәнаб Саларын башына анд ичин инаным.

Сәттар хан — Анд ичирәм.

Һачы Меһди — Ингилабсыз бир күнүмүз дә олмасын.

Һачы Салман — Чан ағзымдан чыхана гәдәр дә ингилабчыјам. *(Кедир).*

Бағыр хан *(мәчлисә)* — Зәннимчә белә-белә ишләр бизә зијан верәр. Халгын анбарына вә тахылына тохунмағы мәсләһәт көрмүрәм.

Сәттар хан — Бунлар тахыллары әксингилаб мәһәлләсинә көндәрир, шәһәри ач гојмагла халгы бизим үстүмүзә галдырмаға чалышырлар. Тахыл мәсәләси бизим һәјат мәсәләмиздир.

Гүдрәт *(саатына бахыр)* — Вахт кечир, чәнаб Сәрдар.

Сәттар хан — Е'тираз етмирәм, лакин һазырлыг лазымдыр.

Гүдрәт — Кечә басгыны үчүн анчаг тәдбир вә чәсарәт лазымдыр.

Бағыр хан — Әзиз рәфигим, мән сизиң фикринизи билмирәм. Һансы гүввәтлә һүчүм едәчәјик?

Гүдрәт — Бағыр хан вә Сәттар ханын сарсылмаз ирадәси илә.

Сәттар хан — Чәнаб Салар, сиз бурда галын, мән кедәрәм.

Бағыр хан — Јох, гардашым, һәркаһ бир тәһлүкә варса, гој мәни гаршыласын. Сән билирсән ки, мән тәһлүкәләрлә баш-баша вурмаг үчүн јаранмышам, мүчаһид, һазыр ол!

Чавад аға — Мүчаһид, һазыр ол!

Сәттар хан — Кет гардашым, уғурлар олсун. Дүшмәнин мәғрур башыны ајаглар алтына сал!

Бағыр хан — Бу кечә дүшмәнин мәғрур башы Сәрдарын ајағы алтына атылачағына анд ичирәм!

Пәрдә

ДӨРДҮНЧҮ ПӘРДӘ

Бөјүкханын гәрарка һы. Зәнкин бир шәрг салону. Бөјүкхан, әлиндә бир нечә мәктуб, салону доланыр вә өз-өзүнә дејир:

Бөјүкхан — Шүарын вахты кечиб, индијә кими дејирдик ки, Азәрбајчан халгы шаһпәрәстдир, амма инди «Рәдд олсун Гачар ханәданы!» сәсиндән бүтүн Тәбриз титрәјир.

Хидмәтчи *(дахил олур)* — Чәнаб кенерал тәшриф кәтирир.

Бөјүкхан *(өзүнү итирир)*. — Бујурсунлар. Гуллуғунда һазырам.

Кенерал *(бир нечә чар забити илә дахил олур)*. — Кәлишимин әсас сәбәби чәнаб Сәрдарын кефини сорушмагдыр.

Бөјүкхан — Хидмәти-шәрифиниздә һазырам, чәнаб кенерал.

Кенерал *(забитләрә Бөјүкханы тәгдим едир)*. — Шаһәншаһ ордусунун баш команданы Бөјүкхан чәнаблары илә таныш олун.

Бөјүкхан *(забитләрин әлини сыхаркән)* — Нөкәриниз Бөјүкхан.

Кенерал — Сонра да бөјүк сәркәрдәни зијафәтә апармаг үчүн кәлдим, бөјүк дөвләтләрин нүмајәндәләри зијарәтинизә мүнтәзирдир.

Бөјүкхан — Тәшәккүр едирәм, чәнаб кенерал.

Кенерал — Бир дә мән Тәбриз мәсәләсини ајдынлашдырмаг үчүн чәнаб сәркәрдәнин һүзуруна кәлдим.

Мәчлисә чај кәтирирләр.

Бөјүкхан — Һәрәкат бөјүкдүр. Гүввәмиз аздыр. Лакин бу гәдәр кичик гүввәтлә бөјүк ишләр көрүрүк.

Кенерал — Көрүлән ишләр гејд едиләчәк гәдәр бөјүк дејил. Консулханамыз өз кәндиндән говулан мүлкәдарлар илә долудур. Хүсусән, халча фабрикинин габағындакы һадисәләр император һөкүмәтини дүшүндүрүр. Орада һәм шаһәншаһ һөкүмәти, һәм дә император һөкүмәти тәһгир олунмушдур. Тәбризин мүһүм мәһәлләләри Сәттар ханын әлиндәдир.

Бөјүкхан — Чәнаб кенерал, Тәбриз даим үсјан јувасы олубдур. Ингилаб јанғынлары һәмишә бурадан башлајыбдыр.

Кенерал — Көрүнүр ки, сәркәрдәнин көзү горхуб.

Бөјүкхан — Азәрбајчан халгы гибләји-аләмин гурдуғу үсули-идарәни истәмир. Сәттар хан торпаг вә милли азадлыг мәсәләсини гојур.

Кенерал — Бу фикир һамынын дејил, тәк-тәк адамларын фикридир.

Бөјүкхан — Ичазә верин почтдан тутулан мәктублардан бир нечәсини сизә охујум. Үсјан руһу өлкәнин шаирләринә дә, әдибләринә дә сирајәт едибдир.

Кенерал — Ола билмәз!

Бөјүкхан — Тәбриз шаирләриндән бириси сујун о тәрәфиндә јашајан әмиси оғлуна белә бир мәктуб көндәрмишдир: *(охујур)*

Саламлар олсун сәнә, әзиз әмиоғлум Әшрәф,
Истәјирсән биләсән нечәдир бизим тәрәф,
Јаздығым кичик ше'рә чох диггәтлә фикир вер.
Бундан биләчәксән ки, нә һалдадыр бизим јер:
Өлкәмизин чәнубу кениш бир хәзинәдир.
Лакин, бу хәзинәнин бизә фајдасы нәдир?
Өлкәмиздә тапылмаз сәнин үчүн башга иш,
Анчаг диләнмәк үчүн сәнә һүгуг верилмиш.

Кәндләрдә вурһавурдур, шәһәрләрдә чал-чапдыр,
Кимин башында папаг көрсәләр, гапһагапдыр.
Һәр тәрәфдә веribдир јүз гурд бурун-буруна,
Сүрүкләјир милләти фәлакәт чухуруна...

К е н е р а л — Бәсдир, чәнаб сәркәрдә! Бу дәһшәтли сөзләри ешитмәкдән јорулдум.

Х и д м ә т ч и *(дахил олур, телеграм кәтирир)* — Һәзрәти әшрәф, гибләји-аләмдәндир.

Бөјүкхан вә консул гибләји-аләмин адына тәзим едир.

Б ө ј ү к х а н *(телеграмы ачыб охујур)*. — «Мөһтәрәм сәркәрдә Бөјүкхан! Биз әмин олуруг ки, Тәбриз ингтишашыны тезликлә јатырачаг, үсјанчылары әсир едәчәк вә башчыларынын дәрисинә саман долдуруб һүзурума көндәрәчәксиниз. Буна мүкафат олараг, сәркәрдәни Азәрбајчан валиси тә'јин едирәм».

К е н е р а л *(Бөјүкханын әлини сыхыр)*. — Һәзрәти әшрәфи тәбрик едирәм.

Б ө ј ү к х а н — Тәшәккүр едирәм, чәнаб кенерал!

К е н е р а л — Сәфирдән дә ејни мәзмунда телеграм алмышам. Император һөкумәти Тәбризин бу вәзијјәтинә сојугганлы баха билмәјәчәк.

Б ө ј ү к х а н — Онлар вердијимиз сүлһ вә'дләринә инанмадылар. Бу кечә саат дөрддә шәһәрә үмуми һүчум башланачагдыр.

К е н е р а л — Чәсарәт олса да, гејд етмәлијәм: адамларыныз бачарыгсыздыр. Сәттар ханла Бағыр хан арасына нифаг сала билмәдиниз. Мүчаһидләрин арасында да адамларыныз јохдур.

Б ө ј ү к х а н — Бунларын һеч бири фајда вермир. Онлар торпаг мәсәләсини гојублар. Халг шаһ һөкумәтини танымыр. Чәнаб кенерал, бу кечә, сизи инандырырам ки, елә бу кечә...

К е н е р а л *(кедиркән Бөјүкхана)* — Белә исә, һәзрәти әшрәфи тәбрик едирәм. Гәләбә зијафәтиниз топ сәсләри илә ачылачаг. О заман биринчи пијалә сизин шәрәфинизә ичиләчәкдир.

Кедирләр.

Б ө ј ү к х а н — Һәзрәти әшрәфин өмрү узун олсун. Бу јолда өлсәм дә горхум јохдур. *(Онлары өтүрүр. Сәнки чалыр, хидмәтчи кәлир)* Кет гошун сәркәрдәләрини јаныма чағыр!

Х и д м ә т ч и *(кәлир)* — Тағы бәј кәлмәк истәјир.

Б ө ј ү к х а н — Бурах кәлсин.

Т а ғ ы б ә ј *(кәлир, баш ендирир)* — Кечәниз хејир, һәзрәти әшрәф.

Б ө ј ү к х а н — Нә хәбәр?

Т а ғ ы б ә ј — Кәлдим хидмәтинизә әрз еләјим ки, мән артыг ингилабчыларын ичиндә ишләјә билмәрәм.

Б ө ј ү к х а н — Нә үчүн?

Т а ғ ы б ә ј — Чүнки онлар мәнә инанмырлар. Горхурам ахырда мәни тәләф етсинләр.

Б ө ј ү к х а н — Кет ишлә! Горхаг олма! Һәр нә әлдә етсән гәнимәтдир. *(Хидмәтчијә)*. Хәзинәдара хәбәр вер ки, Тағыбәјә јүз түмән бәхшиш версин.

Д ә р в и ш о ғ л у — *(Пәнчәрәнин алтында охујур, ишыг сөнүр)*

Ејләди исламы бу мәшрутә виран, ја Әли!
Рөвнәги-исламы учалтды Бөјүкхан, ја Әли!

Б ө ј ү к х а н — Оху! Оху, күлүм, сабаһ сәнин кәшкүлүнү гызыл илә долдурачағам.

Д ә р в и ш о ғ л у *(пәнчәрәнин алтында)*

Һатәмдә олмамышдыр сәндә олан сәхавәт,
Рүстәмдә олмамышдыр сәндә олан шүчаәт.

Б ө ј ү к х а н — Дәрвишоғлуна, хәләт, өзү дә мәнә гонагдыр.

Чијнинә әба салырлар.

Д ә р в и ш о ғ л у — Нечә јә'ни рәдд олсун падшаһ, нечә јә'ни јашасын азад Азәрбајчан, һамысынын сијаһысы мәндәдир.

Б ө ј ү к х а н — Сабаһдан е'тибарән о чүрә сөзләр ешитмәјәчәксиниз.

Һ а ч ы М е һ д и *(бајырдан)* — Һәлә Һачы Мehди өлмәмишдир ки, һәр кедә-күдә гибләји-аләмә хорузлана билсин. Ничат ордусунун сәркәрдәсинә салам!

Б ө ј ү к х а н — Буjурун, нә әчәб тәшриф кәтирмисиниз?

Һ а ч ы М е һ д и *(әбаны салыр, гылынч вә кәфәни көрүнүр)* — Гибләји-аләмин јолунда гурбан кетмәк үчүн кејиниб кәлмишәм. Ја Сәттар хан, ја мән! Өзүм кәрәк ону өлдүрәм ки, Тәбриз раһат олсун.

Бөјүкхан — Өлдүрүб кәлсәјдин, даһа јахшы оларды.

Дәрвишоғлу — Икиүзлү һарамзада. Сән бу дәгигә онун јанындан кәлмирсән?

Һачы Мећди — Һәзрәти әшрәфин башына анд олсун ки, мән Сәттар ханы көрсәм дә танымарам. Мән һара ингилабчы һара?

Дәрвишоғлу — Ики саат бундан әввәл Сәттар ханын евиндән чыханда көрдүм. *(Һачы Мећдијә)* Тфу!..

Һачы Мећди *(Бөјүкхана)* — Һәзрәти әшрәф, кетдијим Мәккәјә анд олсун ки, бу һарамзада халис мәшрутәчидир.

Бөјүкхан — Сус, мәшрутәчиләрин һамысы белә олсајды, даһа нә дәрдимиз вар иди? Чәкил!

Һачы Салман *(бајырдан)* — Она Сәттар хан дејәрләр, мәнә дә Һачы Салман! Чыхсын габағыма көрүм аллаһ кимә верәчәк! *(Бөјүкхана)* һәзрәт әшрәфин һүзуруна мүшәррәф олмаг олар, ја јох? *(Әбасыны атыр, гылынч вә кәфәнини көстәрир)* һазыр кејиниб кәлмишәм, гиблеји-аләмә гурбан кедирәм.

Бөјүкхан *(Дәрвишоғлуна)* — Бу чәнабы да таныјырсыныз ја јох?

Дәрвишоғлу — Бу да Һачы Салмандыр, Һачы Мећдинин достудур. Сәттар хан бунларын анбарларыны мөһүрләмәсәјди, һәзрәти әшрәфин һүзуруна кәлмәздиләр.

Бөјүкхан — Һәр икисини салын төвләјә, јүз чубугдан сонра мин түмән алыб бурахын.

Һачы Салман — Һәзрәти әшрәфин башы үчүн, бир сәмими хејир-дуадан башга бир гара шаһи верәси дејиләм.

Бөјүкхан *(хидмәтчијә)* — Апарын! Һәбсә алынанлары кәтирин.

Хидмәтчи — Һәзрәти әшрәф, һәбсә алынанларын чохунда вәсигә вардыр.

Бөјүкхан — Нә вәсигә?

Хидмәтчи — Чар консулханасында вәзифәдәдирләр!

Бөјүкхан — Кимин вәсигәси варса, үзр истәјиб бурахын.

Һачы Мећди *(Һачы Салмана)* — Кәдә, Һачы Салман, о вәсигәдән бир нечәсини бизә ала билмәздин?

Һачы Салман — Вәсигә чаны гуртарырса, јелди дөвләтдән вәсигә верим... Һәзрәти әшрәф, ичазә верин мән дә вәсигәми көстәрим.

Бөјүкхан *(өз-өзүнә)* — Вәсигәләрини көстәрсин! Кими диндирирсән вәсигә көстәрир. Бәс мән бу гәдәр гошуну нә илә дојурачағам?

Һачы Мећди — Кәдә, бә мән?

Һачы Салман *(јавашдан)* — Вәсигәнин бири 100 түмән! Бу саатда сәррафа бир һәвалә јаз, вәсигәни гојум овчуна. Јохса дөјә-дөјә сәндән мин түмән алачаглар.

Һачы Мећди — Кәдә, бу олмады ки, әгидә јолдашы да бир-бириндән рүшвәт алар?

Һачы Салман — Бә нәмәнә?

Һачы Мећди *(Һачы Салмана)* — Јахшы 25 түмән верим?

Һачы Салман *(Һачы Мећдијә)* — Кәс сәсини мәшрутәчинин бириси, ағзына бах, рүшвәт вердијинә бах, елә бирчә саггалымызын бу вахтында рүшвәт алмағымыз галмышды.

Һачы Мећди *(јавашдан)* — Кәдә, һарај тәпмә, 25 дә кәлдим үстүнә.

Һачы Салман — Бир шаһы әскик олмаз! *(Сојунмуш һалда кәлир вәсигәләри верир)* — Бу вәсигә Русија консулханасындан.

Бөјүкхан — Чәнаб Һачыны кејиндирин, өзүндән дә үзр истәјин.

Һачы Мећди — Дүнјанын вәфасына лә'нәт, мәшрутәчинин палтарыны кејиндириб өзүндән дә үзр истәјирләр. Буну бир баш гиблеји-аләмә белә чә јазмасам, кетдијим Мәккә мәнә гәним олсун!

Һачы Салман — Инди ки, белә олду, сән дә вәсигәләрини чыхар. Һәзрәти әшрәф, хаһиш едирәм бу һарамзаданын чибләри ахтарылсын.

Бөјүкхан — Буну ахтарын!

Һачы Мећди — Балан өлсүн Һачы Салман, сәсини кәс, 25 дә кәлдим үстә.

Дәрвишоғлу — Тфу сәнин саггалына, исламын абрыны апарды. Часусдур!

Һачы Салман *(учадан)* — Мәшрутәчинин бириси, сәнин кими адамын үзүнә һеч имам да зүһур етмәз.

Бөјүкхан — Апарын, јүз чубуг да әлавә!

Гапычы—Һәзрәти әшрәф, Даваткәроғлу һүзурунуза кәлмәк истәјир.

Бөјүкхан— Бурах кәлсин.

Даваткәроғлу *(Әлидадашла бирликдә Зејнәби голлары бағлы кәтирирләр).*—Һәзрәти әшрәф, дар ағачындан гачан Зејнәб һәмин бу һәјасыздыр.

Бөјүкхан — Һарада тутдунуз?

Әлидадаш — Исламиҹҹәјә бомба атмаға кәлмишдиләр, јолдашы атыб гачды. Бир нечә нәфәри өлдүрдү, бир нечәсини дә јаралады.

Бөјүкхан *(Зејнәбә)* — Бомбаны атан ким иди?

Зејнәб — Бомбадан да, бомба атандан да хәбәрим јохдур.

Бөјүкхан — Исламиҹҹә тәрәфләринә нә үчүн кетмишдин?

Зејнәб— Ермәнистандан мүчтәһидләрә сатмаг үчүн шәраб апармышдым.

Даваткәроғлу — Һәзрәти әшрәф, буна инанмајын, халча фабрикини дағыдан будур, Чулфада кәндли үсјанында да иштирак едән вә мүлкәдары асдыран да будур!

Бөјүкхан — Алчаг гадын, сәни бу јола мәчбур едән нәдир?

Зејнәб — Һәгарәтдән гуртармаг үчүн башга јол јох иди. Бир гарын чөрәк үчүн инсанларын ән алчағына јалвардым. Ач, чыплаг, көрпәм гучағымда, хидмәт үчүн гапы-гапы кәздим. Лакин бир парча чөрәк мүгабилиндә мәндән ирз-намус тәләб етдиләр.

Бөјүкхан — Диләнчи, сән өзүн нәсән ки, ирз-намусун нә олсун? Сәнин сачларыны гырхдырыб базарларда доландырачағам. Гој башгаларына да ибрәт олсун!

Зејнәб — Өлдүрүн, анчаг намусла өлдүрүн!

Бөјүкхан — Апарын ишкәнчә верин, өлдүрмәк үчүн о гәдәр дә вахт лазым дејил. *(Сәркәрдәләр кәлир).* Ағалар, чәнаб консулун вә шаһзадә Еjнүддөвләнин әмринә көрә биз бу кечә саат дөрддә шәһәрә һүчум башламалыјыг.

Сәркәрдәләрдән бири — Һазырыг, һәзрәти әшрәф!

Бөјүкхан — Әјләшин! *(Зәнки чалыр, Мәммәдчәфәр кәлир).* Ағалар үчүн нә һазырламысан?

Мәммәдчәфәр — Һәр шеј һазырдыр, һәзрәти әшрәф.

Бөјүкхан—Бәс нәји көзләјирсән? *(Мәчлисә)* Ихтијарымызда алты саатдан артыг вахт вар. Бу гәдәр сааты бош кечирмәк олмаз. Бурада отуран чәнабларын һәр бириси бир мәмләкәтин ағасыдыр. Анчаг бир шеји билмәлисиниз ки, ағалыг гапысынын ачары гылынчдыр.

Мәммәдчәфәр *(бир дәстә чаршаблы гадын кәтирир. Бир нечә дә чалан гадын кәлир)* — Һәзрәти әшрәф, әрз олсун ки, кәтирдијим ханымлар Тәбризин ән мәшһур ханымларындандыр. Чаланлар, ојнајанлар, охујанлар ишвәли, назлы көзәлләрдир.

Бөјүкхан — Һәләлик бир шеј көрмүрәм.

Мәммәдчәфәр *(бир гадыны ирәли чәкәрәк)* — Бу ханым Вәлиәһдин көзәл рәггасәси Хошбудур. Ојнар, чалар, охујар, һәр шеји бачарар.

Бөјүкхан — Барәкәллаһ Хошбу ханым, доғрудан да хошума кәлди.

Мәммәдчәфәр *(башга бирисинин чаршабыны көтүрәрәк)* — Бу Тәбризин көзәлләриндән Сәлимә ханымдыр. Бу да Интизамүлмүлкүн рәггасәси Абиһәјат ханымдыр.

Бөјүкхан — Доғрудан да аби-һәјатдыр.

Мәммәдчәфәр — Бу ханым да Тәбризин мәшһур көзәли Чәмилә ханымдыр. Ојнар, чалар, охујар, һәр шеј бачарар.

Бөјүкхан — Ојнасынлар, чалсынлар, охусунлар, пијалә версинләр.

Гадынлар һамысы мәчлисә баш әјиб рәгс едирләр.

Бөјүкхан *(Дәрвишоғлуна)* — Күлүм, оғлан, нијә сәсин чыхмыр?

Дәрвишоғлу — Һәзрәти әшрәфин әмринә мүнтәзирәм.

Бөјүкхан — Бир кәрә аға дәрвиш билмәлидир ки, ше'р анчаг белә-белә мәчлисләр үчүн лазымдыр. Әмр едирәм, бу көзәлләрин һәр бирисинин өзүнә лајиг бир ше'р дејәсән.

Дәрвишоғлу *(рәгс едән бир гыза јахынлашыр)*:

Чох гаш-көзүнү атма, каман гашына гурбан,
Кәл гој дизим үстә башыны, башына гурбан,
Рәгс ејлә, долан мәчлиси, рәгс ејләсин аләм.
Сән күл мәнә, күлсүн үзүм, ej чөһрәси лаләм.

Бөјүкхан — Һаны Гөнчәләб ханым?
Дәрвишоғлу

Көнүл дојмады мүтрүбүн тарындан,
Дөнәр танрыдан, дөнсә кәр тарындан.

Гөнчәләб ханым кәлиб охујур.

Гөнчәләб ханым:

Баһар дилкәш, бүлбүл чалыр каманча,
Сән дә үзүндән тез ат пәрдәни, көзәл гонча.
Тој бусаты башланыб чәмәндә,
Һәр күлүн ләбиндә бир хәндә.
Сахламышдыр бир пијалә
Чәмәндә һәр лалә.
Чох узун дејил бу һәјат.
Сән чөврү зүлмү ат
Гој күлсүн ешгинлә каинат.

Даваткәроғлу *(нәш'ә аләминдә)*.—Бүтүн дүнја көзүмүн бир киләсиндә јерләшир. Амма өзүмү бу дүнјаја јерләшдирә билмирәм. Дүнја о гәдәр назикләшди ки, һоггамын дешијиндән кириб бејнимә кетди. Кери чәкилин, дүнјаны удачағам.

Даваткәроғлу, Дәрвишоғлу бир јердә охујурлар.

Даваткәроғлу — Кәл көзәлим, пијалә кәтир.
Дәрвишоғлу — Кәдә, Мәммәдчәфәр!
Мәммәдчәфәр — Нә бујурурсан?
Дәрвишоғлу — Бала, мәнә бир стәкан чај.
Мәммәдчәфәр — Бөјүк стәканда, ја кичик стәканда?

Дәрвишоғлу — Нә бөјүк, нә кичик, армуду!
Мәммәдчәфәр — Пүррәнк олсун, ја кәмрәнк?
Дәрвишоғлу — Нә пүррәнк олсун, нә дә кәмрәнк, мәхмәри.
Мәммәдчәфәр — Ачы олсун, ширин?

Дәрвишоғлу — Нә чох ачы, нә чох ширин, кәмширин.
Мәммәдчәфәр — Гашыг да гојум ја јох?
Дәрвишоғлу — Мән өлүм, һәр нә гојурсан гој, амма гәмиш гојма.
Мәммәдчәфәр *(ашпазханаја сәсләјир)*—Дәрвишоғлуна бир әмири чај, стәкан нә бөјүк олсун, нә кичик, армуду, рәнки мәхмәри, нә ачы олсун, нә ширин, кәмширин, бир дәнә дә гәљан, амма гәмиш гојмајын!
Бөјүкхан — Кәдә, һарамзада, гәмишсиз дә гәљан олар?
Мәммәдчәфәр — Аға, башына дөнүм, өзү бујурду ки, гәмиш гојма.
Бөјүкхан — Мәчлис чох сојуг кечир. О гызы бураја кәтирин *(гапычы баш әјиб кедир)*. Сәттар хан, Бағыр хан, Һүсејн Бағман ики саатдан сонра јерә јыхылыб ајагларымдан өпәчәкләр!
Дәрвишоғлу — Әлли једди һөкумәтдән јаныма нүмајәндә кәлиб мәндән гәсидә истәјир. Сә'ди бир чибимдә, Һафиз бир чибимдә, Хәјјам да гәләмданымда.
Әлидадаш *(голлары бағлы Зејнәби кәтирир)* — Һәзрәти әшрәф, һазыр!
Бөјүкхан — Нә көзәл диләнчидир: гашлары Чәмиләнин гашларындан гара, додаглары Һүснијјәнин додагларындан севимли. *(Зејнәбә)*. Билмирәм ојнамаг бачарырсан ја јох? *(Зејнәб сакит дајанмышдыр)* Ај гыз, нијә сакит дурмусан? Ојнамаг бачарырсан ја јох?
Зејнәб — Мән һәр шеји бачарырам.
Бөјүкхан — Бунун голларыны ачын.
Әлидадаш *(Зејнәбин голларыны ачыр)* — Һәзрәти әшрәфә баш ендир, сәни гуртарса, көзәллијин гуртарачаг.
Бөјүкхан — Ојна, сәни өлдүрмәјәчәјәм, товуз гушу кими бәзәјиб өз јанымда сахлајачағам. Дәрвишоғлу ајыг олсајды, буна бир ше'р јазарды. Бәһ-бәһ, сәнин бу һүсни-чәмалын нә көзәлдир! Ағ үздә дүшән о гара халын нә көзәлдир!
Даваткәроғлу — Ојна, мәним пајыма да сән дүшмүсән, ојна.

Зејнәб чалынан мусиги алтында салону доланыр. Даваткәроғлунун јанына јахынлашыб белиндән тапанчасыны чыхарыр, салондан чыхмаг истәркән гаршысыны кәсмәк истәјән Әлидадашы вурур. Мәчлис гарышыр.

З е ј н ә б — Инди бир аз да сән ојна!

Әлидадаш јыхылыр, Бөјүкханын адамлары Зејнәби тутуб Бәјүкханын аjагларына атырлар.

Б ө ј ү к х а н *(Зејнәбә)* — Мән сәни мин дәфә өлдүрүб, дирилдиб, јенә дә јенидән өлдүрәчәjәм!

З е ј н ә б — Сизин чанаварлығыныза инанырам!

Бајырдан курултu кәлир.

Б ө ј ү к х а н — Нә олуб, нә хәбәрдир?

Х и д м ә т ч и — Исламиjjәнин ичлас отағыны партлатдылар.

Б ө ј ү к х а н — Биз бачармадыг, онлар бачардылар.

С ә с л ә р — Бағыр хан, Бағыр хан!

Салон бир-биринә дәjир. Сәркәрдәләр рәггасәләрин чаршабларына бүрүнүб гачмаг истәjирләр. Бир чаршабда Бөјүкханын башына өртүрләр. М ү ч а h и д л ә р пәнчәрәләрдән вә гапылардан салона төкүлүрләр. Рәггасәләр вә чалан гадынлар бир тәрәфдә отуруб горхуларындан титрәjирләр.

Б а ғ ы р х а н *(Гүдрәтлә бирликдә дахил олур вә салону тәәччүблә нәзәрдән кечирир)* — hаны бу jуванын түлкүсү? Бунлар кимдир?

З е ј н ә б *(ирәли кәлир)* — Кечәниз хеjир, чәнаб Салар! Рәггасәләрдир. Бу чаршаба бүрүнәнләр дә падшаh ордусунун сәркәрдәләридир. Бунлара да мән рәггасәлик өjрәдирәм.

hамы күлүр.

Б а ғ ы р х а н *(Зејнәбин алныдан өпүр)* — Сәнин бахышларындан кәләчәк галибиjjәтин дастанлары охунур. *(Бөјүкханын башындан чаршабы көтүрүр.)* Буну тәhгир етмә, сән буна да лајиг дејилсән! Бу гадын доnуна кирән сәркәрдәләри ингилаб гәраркаhына апарын!

hамысыны апарырлар.

Б ө ј ү к х а н — Jалварырам, мәни өлдүрмә, мәним hәjатымы өзүмә сатын.

Б а ғ ы р х а н — Сәнин hәjатыныn бир гара шаhи гиjмәти jохдур.

Б ө ј ү к х а н — Ағырлығымча гызыл верәрәм.

Б а ғ ы р х а н — Сән төкдүjүн ганларын hәр гәтрәси залым шаhын тачындакы инчиләрдән jүз дәфә гиjмәтлидир. Сән о ганлары нә илә өдәjәчәксән?

Б ө ј ү к х а н — Иjирми кәндими верәрәм.

Б а ғ ы р х а́ н — Онлар сәнин дејил! *(Түтүнчүоғлуна.)* Көтүрүн!

Д ә р в и ш о ғ л у *(нәш'әдә)* — Jапышын әлимдән, көрпү учур. *(Вәзиjjәти көздән кечирир).*

Д а в а т к ә р о ғ л у *(нәш'әли)* — Сәттар ханы, Бағыр ханы hүзурума кәтирин, онлары өзүм чәзаландырачағам!

З е ј н ә б *(онун гулағындан тутуб галдырыр).* — Галх, Бағыр хан hүзурундадыр.

Д а в а т к ә р о ғ л у *(jарым ајылмыш hалда)* — Бурахсана, кечи гулагламырсан ки? *(Көзүнү ачыб Түтүнчүоғлуна вә Зејнәбә бахыр).* Нә jахшы ки, jуху көрүрәм jуху олмасајды, бағрым jарыларды.

Т ү т ү н ч ү о ғ л у — Голларыны сакит сахла, алчаг!

Б а ғ ы р х а н — Көтүрүн, онлары ган дәрjасына дөндәрмәк истәдикләри Тәбриз күчәләриндән сүрүjә-сүрүjә Сәрдарын hүзуруна апарачағам.

Б ө ј ү к х а н — Мәними? Мәними? Онданса өлдүрүн мәни!

Б а ғ ы р х а н — Кәс сәсини бајгуш, сән тәк бир өлүмлә jаханы гуртара билмәjәчәксән! Тарихин гызыл дөврләрини кечирән бөjүк вәтәнин шәрәфли адыны гара ләвhәjә jазмаг истәjәнләр торпагларда сүрүнмәлидирләр, көтүрүн!

h а ч ы С а л м а н *(hачы Мehдијә)* — Десән дејәчәjәм.

h а ч ы М е h д и — Демә, демәjим, hаны о hәрәмзада Бөјүкхан? Кәлсин, hагг-hесабы чүрүдәк!

h а ч ы С а л м а н — Зиндәбад Сәттар хан!

Г ү д р ә т — Салар, хәjанәт! Дүшмән бизи мүhасирәjә алмышдыр!

Б а ғ ы р х а н — Кимин мүhасирәjә алындығыны инди көрәрик. Чыхарын бомбалары, hајды архамча!..

Пәрдә

БЕШИНЧИ ПӘРДӘ

Зејнәбин еви. Ев әшјасы садә вә јохсулдур. Кечәдир. Топ сәсләри ешидилир. Дилруба Зејнәбин оғлу Мәчиди гучағында кәздирир, лај-лај дејир.

Дилруба

Лајлај дедим јатасан,
Күл јастыға батасан,
Күл јастығын ичиндә
Ширин јуху тапасан.

(Еви доланыр, гучағындан ушағы јығғалајыр).

Нина *(тәләсик дахил олур)*. — Евдә ким вар?

Дилруба *(кәнара)* — Јенә одур. Јенә мәним гәлбими јаралады.

Нина *(чаваб көзләјичи һалда она бахыр)*. — Нә данышырсан?

Дилруба — Сәнә ким лазымдыр?

Нина — Мән Гүдрәти көрмәк истәјирәм.

Дилруба — Аллаһы севирсән, кет, Гүдрәтдән әл чәк вә мәнә рәлмин кәлсин.

Нина — Мәним сәнинлә һеч бир ишим јохдур. Ањчаг Гүдрәт... Билмирәм нә үчүн тапшырығыма әмәл етмәди. О тезми кәләчәк?

Дилруба — Хејр. О, бурада јашамыр.

Нина — О, мәнимлә бурада көрүшмәли иди. *(Бир аз Дилрубаја бахыр вә күлүр. Тәәччүблә.)* Һеч бир шеј анламырам. *(Кедир).*

Дилруба *(бир гәдәр дуруб Нинанын далынча бахыр)*. — Гызларын арзулары чүрүк, оғланларын севкиләри исә јалан. Мән кечә-күндүз Гүдрәт дејә дүшүнүрдүм. Дејирдим ки, Бакыдан кәләр, мәним үчүн хошбәхтлик кәтирәр. О гајыдыб кәлди. Шадлыг әвәзинә чәкилмәз бир кәдәр кәтирди. Бир рус гызыны да јанына салыб кәлди.

Зејнәб *(силаһлы дахил олур)* — Дилруба, әзизим, јорғун көрүнүрсән. Јохса ушаг сәни јоруб?

Дилруба — Јох, Зејнәб, елә демә! Мән јалныз буна бахдығым заман кәдәрләрими унудурам.

Зејнәб *(силаһыны чыхарыр)* — Дилруба, бу ушағы нә гәдәр севдијими билмирсән. Мән буну јохсул күнүмдә доғдуғум кими, горхулу бир күндә дә јетим гојуб кедәчәјәм.

Дилруба *(ушағы бағрына басыр)*. — Бу нә сөздүр, Зејнәб? Сәнә нә олуб? Јохса Чавад ағаја...

Зејнәб *(гатары чыхарыб мыхдан асыр)*. — Дилруба, өлүм-дирим вурушмалары кедир. Бир шәһәрә јахшы бах. Бизимкиләр о одларын-аловларын ичиндәдир.

Топ сәсләри кәлир.

Дилруба *(шәһәрә бахыр)*. — Ah, нә бөјүк дәһшәт? Һеч билмирәм онун башына нә кәлди?

Зејнәб — Азадлыг гансыз вә гурбансыз газанылмаз. Бу күн сәнкәрләримиздә ијирмијә гәдәр гыз-кәлинин сон сөзләрини ешитдим. Бизим гәләбәмиз вә Азәрбајчан халгынын сәадәти о аловларын ичәрисиндән сүзүлүб чыхыр.

Дилруба *(ушағы Зејнәбә верир)*. — Белә бир оғлу олан ана хошбәхтдир, Зејнәб!

Зејнәб — О хошбәхтлији һисс едирәм, лакин мәндән сонра бу ушаға ким лајлај дејиб, кимләр буна ана нәвазиши көстәрәчәкдир?

Дилруба *(ағлајыр)* — Бу фикирләри бурах, Зејнәб, мән ки өлмәмишәм, мән бу ушағы аловларын ичәрисиндән чыхармышам.

Зејнәб *(ушағы алыр)*:

Дан јери сөкүләндә,
Зүлф үзә төкүләндә,
Һәјат тәзәдән күләр
Көрпә ушаг күләндә.
Лајлај балам, лајлај,
Арзум, үмидим лајлај.

Еһ, Дилруба сән өзүн дә ана олачагсан. Сәнин дә өз балан олачаг.

Дилруба *(кәдәрли)* — Ah, Зејнәб сән нәләри дүшүнүрсән? Мән дә әввәл сәнин кими дүшүнәрдим. О Бакыдан гајытды, мәним дүшүнчәләрим мәһв олду. Арзуларым бир хәјала дөндү.

Зејнәб *(тәәччүблә)*—Нә олуб ахы, бу кәдәрин сәбәби нәдир?

Дилруба — Сәбәбини сән көзәл билирсән.

Зејнәб — Мән нәји билирәм?

Дилруба — Сән онун бир рус гызы илә кәлдијини билә-билә нә үчүн мәндән сорушурсан? Гүдрәт һәр күн

онунла көрүшмүрмү? *(Ағлајыр.)* О нә үчүн мәни алдадыр? Мәним күнаһым нәдир?

З е ј н ә б *(ушағы бурахыб, Дилрубаја јахынлашыр).*—Бу нә демәкдир? А гыз, мән бунлары һарадан билирәм?

Д и л р у б а *(Ағлаја-ағлаја)*—О буна һаглыдыр. О гыз көзәлдир, һәм дә варлыдыр. Даш-гаш ичиндәдир. Амма мән бир кәндли гызыјам, бир јохсулам.

З е ј н ә б *(онун сачларыны сығаллајараг)* — Бу чүр фикирләри башындан ат. О сәни севир, сәнин бир телини дүнјалара дәјишмәз.

Д и л р у б а — О бунлары анчаг Бакыдан јаздығы мәктубларда дејир. Көрүнүр ки, о чүр сөзләри һәр гыза демәк олармыш.

З е ј н ә б — Мән сәни Гүдрәтдән дә артыг севирәм. О сәнә хәјанәт етсә, мән ону бағышламарам. Лакин инана билмирәм.

Д и л р у б а *(бир мәктуб чыхарыр).* — Бујур, инанмырсанса, инди инан, дүнән кағызы кәтирән һаман рус гызы иди. Јарым саат әввәл јенә кәлмишди. Көрүнүр мән бурда онларын хошбәхтлијинә мане олурам.

З е ј н ә б — Рус гызы?

Д и л р у б а — Бәли рус гызы, өзү дә дүнән деди ки, кағызы өз әлинә тапшырарсан.

З е ј н ә б — Вер бура.

Д и л р у б а — Јох, деди ки, өз әлинә тапшырарсан.

З е ј н ә б — Бу да мәнә бир дәрд олду. *(Гүдрәтин шәклинә бахыр.)* Буну кимә демәк олар? Өзүн ингилабчы ола-ола, бир гызы бурада чидарламысан, бирисини дә Бакыдан јанына салыб кәтирмисән.

Д и л р у б а — Ким дејир ки, инсанын хасијјәтини үзүндән охумаг мүмкүндүр? *(шәклә)* Үзүнә бахырсан, мәләк кими бир инсандыр. Көзләриндән мәрһәмәт вә мећрибанлыг јағыр. Үрәји исә башга чүрә имиш.

З е ј н ә б — Сән гәм јемә, мән Гүдрәтлә чох чидди данышачағам.

Д и л р у б а — Лазым дејил, бәлкә дә онун хошбәхтлији һаман рус гызынын талејинә бағлыдыр. *(Гапы дөјүлүр, Зејнәб кедир, Дилруба мәктубу гојнундан чыхарыб бахыр).* Севкини адама ачы дәрман кими ичирмәк олмаз ки... Әввәлчә мән ону ајры чүрә севирдим, инди исә, бир ингилабчы јолдаш кими севәчәјәм.

Г ү д р ә т З е ј н ә б илә бәрабәр ичәри кирир. Дилруба мәктубу кизләдир.

Г ү д р ә т — Салам, Дилруба.

Д и л р у б а — Салам.

Г ү д р ә т *(силаһларыны чыхарыр)* — Ики күндүр боғазымдан су да кетмәјиб. Дүшмән топлары Тәбризин даш-торпағыны бизим башымыза төкдү. *(Зејнәбә)* Бачы бир аз су кәтир үзүмдәки тоз-торпағы јујум.

З е ј н ә б *(е'тинасыз)* — Үзүндәки ләкәләри тәмизләмәк мүмкүндүр, амма вичданындакы ләкәләри тәмизләмәк чәтиндир.

Г ү д р ә т *(тәәчүблә бахыр)* — Нә олуб, Зејнәб? Бу нә демәкдир?

З е ј н ә б — Елә бир иш тутмусан ки, демәјә дә утанырам.

Г ү д р ә т — Нә иш тутмушам? Һансы һәрәкәтим сәни утандырыр?

З е ј н ә б — Тајфамызын адыны батырма. Сән билирсән ки, мән бу гызы јүз чанаварын ағзындан гуртармышам.

Г ү д р ә т — Де көрүм нә олуб ахы? Јохса сәһәрдән бәри чәбһәдә вурушуб доjмамысан? Олмаја евдә дә бир чәбһә ачмаг истәјирсән?

З е ј н ә б — Бу чүрә сөзләрлә бизи алдада билмәзсән. Гыз беш илдир сәнин јолуну көзләјир. Сәнсә башламысан ојун чыхармаға.

Дилруба су төкүр, Гүдрәт әлләрини јујур.

Г ү д р ә т — Баша дүшмүрәм. Нечә алдатма, нә ојун? Сөзүн ачығыны дејә билмәзсәнми? Нә гыз?

З е ј н ә б — Сән бир папағыны габағына гојуб фикирләш, күндә бир гызын этәјиндән тутмаг намуслу оғланлара јарашмаз. Бу иши Сәрдар ешитсә сәнә нә дејәр?

Г ү д р ә т — Дилруба, анд ичирәм, чәбһәләрдә өлсәм дә, сәнин севкинлә өләчәјәм.

Д и л р у б а — Мән сәни һәмән гызла көрмәсәјдим, бәлкә дә андына инана биләрдим, о гыз артыг бурада јашамаг истәјир. *(Мәктубу көстәрир).* Бах, гыз бу мәктубу да сәнә кәтирмишдир.

З е ј н ә б — Бујур инди шүбһән галмады ки?

Г ү д р ә т *(мәктубу алыб дүшүнүр).* — Дүнјада шүбһәдән горхулу бир дүшмән ола биләрми? *(Мәктубу*

охујуб, башыны тутур) — Дилруба, аһ, белә бир мәктубу ики күндән бәри сахламаг олармы? Һеч билмирәм нә чаваб верәчәјәм!

З е ј н ә б — Дејәсән көрүшүн баш тутмајыб, вер бура, апарыб охудачағам!

Г ү д р ә т — Зејнәб мәни анла, сән кәл бу гызы да шүбһәјә салма, бу мәктубу һәр адама охутмаг олмаз.

З е ј н ә б — Көрдүн ки? Дүз-әмәлли олса иди, бизә дә охујардын!

Гапы дөјүлүр, Зејнәб гапыја кедир.

Д и л р у б а—Мән һеч бир мәктубла марагланмырам, артыг һәгигәт мәним үчүн ајдындыр.

Г ү д р ә т — Дилруба, гысганчлыг мәһәббәти парчаламаг үчүн амансыз бир гылынчдыр.

Д и л р у б а — Үрәји олан бир гыз гысганмамағы бачарармы?

З е ј н ә б *(Түтүнчүоғлу илә бәрабәр кәлир. Дилрубаны шејләрини јығаркән көрүр)* — Дилруба, нә елә јирсән?

Д и л р у б а — Кедирәм, она мане олмаг истәмирәм.

З е ј н ә б — Сән нијә кедирсән, гој сәни истәмәјәнләр кетсин. *(Шејләри алыб јерә гојур).*

Г ү д р ә т *(Түтүнчүоғлуна)* — Гәрарка һда нә вар, нә јох?

Т ү т ү н ч ү о ғ л у — Дүшмән Хијабанда вә Гуручајда бизим мүдафиә хәттини јарыбдыр.

Г ү д р ә т *(Түтүнчүоғлуна)*—Әсәд, сән бу саат Сәрдарын јанына гајыт.*(Јавашдан).* Бу мәктубу Сәттар ханын өз әлинә тапшыр.

З е ј н ә б — Бәһанә илә мәктубун башыны әкмә, көјә дә чыхсан, јерә дә батсан кәрәк мән о мәктубдакыны биләм.

Д и л р у б а *(шејләрини топлајыр вә Түтүнчүоғлуна)* — Әсәд гардаш, кедирсәнсә, мәни дә Маралан мәһәлләсинә гәдәр јола сал.

Г ү д р ә т *(онун шејләрини алыб јерә гојмаг истәјир)* — Сакит ол, Дилруба, кечәдир, көјдән гурғушун јағыш кими јағыр.

Гапы вурулур, Гүдрәт гапыја кедир. Гүдрәт Н и н а илә бәрабәр даныша-даныша дахил олур.

Н и н а — Гүдрәт, бәс мәктуб сәнә јетишмәдими? Нә үчүн әмәл етмәдин?

Д и л р у б а *(кинајәли)* — Никаран галма, сәнин мәктубунла о гәдәр дә марагланан јохдур.

Н и н а *(тәәччүблә)* — О нә демәк истәјир?

З е ј н ә б *(дуруб Нинаны гучаглајыб өпүр)* — Ах, Нина бачы, нә тез бизи јадындан чыхардын?

Т ү т ү н ч ү о ғ л у *(Нинанын әлини сыхыр).* — Валико јолдашдан һәмишә сәни сорушурам.

Н и н а — Нә едим? Консулханаја ишә кирәндән, јазыг Валико илә һеч көрүшә дә билмирәм.

Г ү д р ә т — Әсәд, мән бурада Чавад ағаны көзләјәчәјәм. Сән мәктубу апар, кечикдирмә.

З е ј н ә б *(Нинаја)* — Таныш ол, Гүдрәтин јолдашыдыр. *(Дилрубаны көстәрир).*

Н и н а *(онун әлини сыхыр)* — Нина Никитина.

З е ј н ә б *(Дилрубаја)* — Валико јолдашын гадыныдыр, бизим јахын достумуздур. Өзү дә ингилабчыдыр.

Н и н а — Хошбәхт олсунлар. Нә гәдәр дә көзәлдир. Амма билмирәм нәдәндир ки, гара көзлү гызларын һамысы ачыглы олурлар.

Г ү д р ә т — О һәм ачыглыдыр, һәм дә гысганчдыр. Мәктубун јубанмасына сәбәб дә будур. Бир гәдәр дә јубанса идим...

Н и н а — Бәс белә де... дејирәм ахы, бу гыз нә үчүн мәнә ачыглы чаваб верир. Кәл јахындан таныш олаг. Мән Гүдрәтин әгидә јолдашыјам.

З е ј н ә б *(гәһгәһә илә күлүр)* — А гыз, јохса Нина бачыја гысганырдын?

Д и л р у б а *(севиндијиндән Нинаны өпүр).* Мәни бағышла, мән сәнинлә габа рәфтар еләдим.

Г ү д р ә т — Амма мән нә сәни, нә дә бачымы бағышламајачағам.

Ч а в а д а ғ а *(гапыны ачыб ичәри кирир)* — Кечәниз хејир. Сизин далынызча кәлдим. Гуручај тәрәфләрдә вәзијјәт горхулудур. Дүшмән о тәрәфләрә күчлү гошун дәстәләри кәтирир.

Н и н а — Елә мән дә бунун үчүн кәлмишәм. Консулханада олан мә'лумата көрә һөкумәт гошуну Маралан вә Гуручај тәрәфләриндән шәһәрә сохулачаг.

Г ү д р ә т *(Зејнәб вә Дилрубаја)* — Бу кечә башга кечәләрә бәнзәмәз. Сиз бу кечә евдә отурун.

Ч а в а д а ғ а — Мән дә белә мәсләһәт көрүрәм.

З е ј н ә б — Ушағын јанында галмаға адам тапмышам. Өлсәк дә, гој бир јердә өлək.

Г ү д р ә т — Өзүнүз билин, *(Чавад аjаға)* Дүшмән Гара Мәлик мәһәлләсинә сохулуб. Сән о тәрәфләрә кетмәлисән, вәзиjjәт горхулудур. Сәрдар бу вәзифәни сәнә һәвалә едиб.

Ч а в а д а ғ а — Мән һазырам.

Г ү д р ә т — О тәрәфләрдәки вәзиjjәти өjрәниб гаjытмалысан, jубанма!

Ч а в а д а ғ а — Бу саат!

Гүдрәт бешиjин jанына кәлиб jавашча ушағын үзүндән өпүр, кетмәк истәркән Дилруба ону дajандырыр.

Д и л р у б а — Дajан, мән дә кедирәм *(либасыны дәjишмәк үчүн о бири отаға кедир)*.

Н и н а — Бирликдә кедәк. Мән дә Валикону көрмәк үчүн гәраркаһа кедәчәjәм.

Г ү д р ә т — Зеjнәб, ушағы тәк бурахма.

Дилруба кәлир. Гүдрәт вә Нина видалашыб кедирләр.

Ч а в а д а ғ а — Зеjнәб, билирәм, мән десәм дә сөзүмү ешитмәjәчәксән. Амма оғлуму сәнә тапшырырам. Вахтдыр, мән кедирәм.

З е j н ә б — Һансы сәнкәрдә олачагсан?

Ч а в а д а ғ а — Гуручај сәнкәрләриндә! Зеjнәб, мәним башыма бир иш кәлсә, сән ушағы бир тәһәр jашатмалысан.

З е j н ә б — О фикирләри башындан ат, әзизим.

Ч а в а д а ғ а *(кәлиб ушағын үзүндән өпүр, сааты-ны гоjнундан чыхарыр)* — Зеjнәб, ал бу сааты, Мәчид бөjүjәндә она вериб дejәрсән ки, атан бағышлаjыб, сәнә jадикардыр. Дejәрсән ки, атана да Сәттар хан бағышламышды.

З е j н ә б *(ушаг аjылыр)*:

Лаjлаj бешиjим лаjлаj,
Евим-ешиjим лаjлаj.
Сән кет ширин jухуjа.
Чәким кешиjин, лаjлаj.

Ч а в а д а ғ а *(кедиб, jенә дә бешиjин jанына гаjыдыр)* — Jат оғлум, jухун ширин олсун! Севимли балам, jат! Сәнин хошбәхт jашаjышыны тә'мин етмәjи бачармадымса да, минләрчә сәнин кимиләрин сәадәти уғрунда өлүмә кедирәм.

Зеjнәб онун бојнуну гучаглаjыр, өпүшүрләр.

Пәрдә

АЛТЫНЧЫ ПӘРДӘ

Гуручај көрпүсү. Чәбһәдир. Көрпүнү дүшмән гошунлары мүдафиә едир. Атышма сәсләри ешидилир. Сәттар хан дәстәси һүчума кечир. Дүшмән гүввәсини сыхышдырыб сәһнәдән чыхарырлар. Г ү д р ә т, Ч а в а д а ғ а, Т ү т ү н ч ү о ғ л у, Т а ғ ы б ә j вә башгалары вурушурлар.

Г ү д р ә т *(сәһнә архасында)* — Мүчаһид, һазыр ол, сәнкәрдән галх! Саға вә сола һүчум! Көрпүjә тәрәф ирәли!

Гошун һүчум едир, көрпүнү алырлар.

Ч а в а д а ғ а — Дүшмән артыг көрпүjә көмәк верә билмәjәчәк.

Г ү д р ә т — Һәләлик һүчуму дajандырмаг лазымдыр. Бурадан jүз аддым ирәли кетсәк, дүшмән бизи мүһасирәjә ала биләр. Маралан вә Хиjабан дүшмән әлиндәдир.

Ч а в а д а ғ а — *(гошуна)* Фарағат!

Т а ғ ы б ә j — Нечә jә'ни фарағат? *(Һаваjа бир күллә атыр)* Дүшмән гүввәләри позулуб гачдығы бир заманда һүчуму нијә дajандырырсыныз?

Г ү д р ә т — Сакит, Сәрдар белә әмр вермишдир.

Т а ғ ы б ә j — Биз ган төкүб көрпү алмышыг. Бу башлајыб ки, фарағат...

Ч а в а д а ғ а — Әввәлән, сән көрпү алынандан сонра кәлмисән. Икинчиси, Сәрдарын әмри бизим үчүн ганундур.

Т а ғ ы б ә j *(гошуна)* — Ушаглар, биз кими көзләjирик? Аллаһа шүкүр, бурадакыларын һәр бири бир Сәттар хандыр. *(Бир күллә дә һаваjа атыр.)*

Т ү т ү н ч ү о ғ л у — Сәттар хан Сәрдари-милли, Бағыр хан Салари-милли. Ај Тағы бәj, сәнә нә ад гоjаг?

Ч а в а д а ғ а — Ад мәндә: Сәттар хан Сәрдари-милли, Бағыр хан Салари-милли, Тағы бәj дә бәркә дүшәндә, Далыгалари-милли.

Күлүшүрләр.

Түтүнчүоғлу — Гардашын чаны үчүн лап бојуна бичилиб!

Тағы бәј — Сизин чәнәниз ишләјир, мәним башым. О ки, галды дала галмаға, бурда һеч күлмәли бир шеј јохдур. Һејиф ки, күллəм аздыр, јохса һәр биринизə бир күллə вурардым. *(Һаваја күллə атыр).*

Түтүнчүоғлу — Күллəн аздырса, онда һаваја күллə атма.

Гүдрәт *(телефонда)* — Чәнаб Сәрдар, əмринизə көрə һүчуму дајандырмышам. Бəли... Гошунун руһу јүксəкдир. Чалсынлар, охусунлар, ојнасынлар? Баш үстə! Биз сизин əмринизи көзləјəчəјик. *(Телефон дəстəјини јеринə гојур. Гошуна мүрачиət едир).* Охујун, чалын, бунун өзү дə гələбədир. Руһунуз јүксəк олсун. Гələбə бизимдир!

Түтүнчүоғлу — Ушаглар кəлин вахтымызы бош јерə кечирмəјək. Өлəнləрин ешгинə, галанларын шəрəфинə бир-ики ағыз охујун көрək.

1-чи мүчаһид — Ај дүдүкчүләр, инди ки, түфəнкləри јерə гојмушсунуз, дүдүкləри ишə салын көрək!

Тағы бəј — Елə көрүрəм, ишləримизин һамысы дүдүкдəн ибарəт олачаг.

Түтүнчүоғлу — Тағы бəј, бурах көрək, дүдүк олан јердə зурначылығын нə мə'насы вар.

Күлүшүрләр.

Тағы бəј — Белə дава олмаз ахы, биз бура чалыб-ојнамаға кəлмəмишик ки. *(Гүдрətə)* Биз дөјүшмək истəјирик.

Түтүнчүоғлу — Һəсəнаға, башла көрək.

Һəсəнаға *(Охујур):*

Тəбризин үстүнү алыбдыр думан,
Дөнмəрəм јолумдан дизə чыхса ган.
Сəттар ханам, Исмајыл хан оғлујам,
Гəһрəманам, вуруб јыхан оғлујам!

Тағы бəј — Сағ ол, јаша! *(Күллə атыр).*

Чавад аға — Сənə дејилди ки, һаваја күллə атма!

Тағы бəј — А балам, өзүнүз дединиз ки, руһумуз јүксəк олсун, мəн дə кеф еləјирəм.

Һəсəнаға *(охујур)*

Атам Гарадағда һамыдан гочаг,
Өзүм дə елимдəн дүшмүшдүм гачаг.
Атлансам Тəбриздə туфан гопачаг,
Сəттар ханам, Исмајыл хан оғлујам,
Гəһрəманам, вуруб-јыхан оғлујам.

Түтүнчүоғлу — Баги олсун Сəттар хан!

Гүдрəт — Арха тəрəфдəн кəлəн вар *(Гүдрəт гаралты тəрəфə кедир).*

Тағы бəј — Белə олар һа! Ирəли кетсəјдик, дүшмəн бизи бурада јахаламазды. *(Јавашдан)* Дədəмизин еви јыхылды!

Түтүнчүоғлу *(Тағы бəјə)* — Отур јерə, нə тез күркүнə бирə дүшдү?

Чавад аға *(сəсləјир)* — Кимдир о?..

Бағыр хан — Мənəм, өзкəси дејил!

Чавад аға — Кечənин ады?

Бағыр хан — Кирман.

Чавад аға *(сəнкəрдə)* — Кələнлəр бизимкиlərдир.

Тағы бəј *(бучагдан галхыр)* — Бизимкиләр олмамыш ким олачагдыр? Тағы бəј ки, бурададыр, бир нəфəрин дə бурну ганамаз.

Бағыр хан *(кəлир)* — Кечəниз хејир, ушаглар! *(Гүдрətин əлини сыхыр).* Бу кечəки гələбəнизи тəбрик едирəм! Мənчə даһа ирəли кедə биlərдиниз.

Гүдрəт *(Бағыр хана)* — Јох, Салар. Башга чəбһələrдən хəбəримиз јох иди, ирəли кедə билмəздик. Мүһасирə горхусу вар иди.

Бағыр хан — Еlədир, Маралан алтында дуран гошун архамызы кəсə биlərди. *(Өз-өзүнə).* Тəбриз топ күллələри алтында титрəјир.

Тағы бəј *(сəнкəрдəкиlərə)* — Көрдүнүз хəјанəт вар? Бə мən демəдим бу бакылы бизи сатды?

Бағыр хан *(Тағы бəјə ачыгланыр)* — Сən һарадан кəлиб бура дүшдүн?

Тағы бəј — Чəнаб Салар, азадлыг уғрунда бир тəтрə ганым галана гədəр вурушан оғланам.

Бағыр хан *(күлүр)* — Мən сəни јахшы таныјырам. Фəрраш Тағы Азəрбајчанын азадлығы уғрунда!? Инанмалы сөздүр? *(Тағы бəјə).* Дур бурадан рədд ол кет!

Тағы бәј — Башына дөнүм, Салар, кечәнин бу вахтында, ингилабчы адам, мән һара кедим?

Түтүнчүоғлу — Ај ушаг, ики топ, дөрд пулемјот, јүз нәфәр да мүчаһид көтүрүб Далыгалари-миллини евләринә өтүрүн.

Тағы бәј *(Бағыр хана)* — Чәнаб Салар, башына дөнүм!

Бағыр хан — Јахшы, отур јериндә, сәсини чыхарма!

Гүдрәт *(телефонда)* — Мәркәз, мәркәз. Маралан чәбһәсини вер! Гүдрәтдир. Гуручај чәбһәси данышыр. Һә, һә мәнәм, Сандро. Күлләјә гәнаәт етмәк лазымдыр. Јадындан чыхмасын. Гырх нөмрәли бомбалар 30 аддымлыг мәсафәдән... әлбәттә, Хијабан вә Көј мәсчид чәбһәси илә әлагә сахла! *(Дәстәји јеринә гојур)*

Бағыр хан — Маралан тәрәфләриндә дүшмән топлары көз ачмаға имкан вермир. *(Телефонун зәнки вурур. Бағыр хан дәстәји көтүрүр.)* Бағыр хандыр, кечәниз хејир, Сәрдар! Бәли, ушаглар дүшмәни көрпүдән мәһарәтлә говублар. Тәлафат әһәмијјәтсиздир. Ешидирәм... Нә үчүн? Бу саат *(дәстәји јеринә гојур)*. Сәрдар хәбәр верир ки, дүшмән Ачы көрпүсүндән шәһәрә сохулур.

Гүдрәт *(Түтүнчүоғлуна)* — Әсәд, бир гуту бомба илә Ачы көрпүсүнә, тез ол! *(Чавад ағаја)*. Атлар һазырдыр ја јох?

Түтүнчүоғлу — һазырдыр.

Гүдрәт — Елә исә јубанма!

Чавад аға — Узагдан гаралтылар көрүнүр. Кимдир о?

Зејнәб *(гадынлар вә гызларла кәлир)* — Кирман! Кечәниз хејир јолдашлар.

Чавад аға — Зејнәб, јараланмысан?

Зејнәб — Салар вә Сәрдар сағ олсун! *(Пулемјоту сәнкәрә чәкир)*.

Гүдрәт — Саман мејданы тәрәфләриндә нә вар?

Зејнәб — Орда иши битирдик. Дүшмән чохлу тәләфат вериб гачды. Сәрдар әмр верди ки, пулемјоту Гуручај сәнкәринә апарым.

Гызлар јемәк шејләри вә кузәләрдән су төкүб мүчаһидләрә пајлајырлар.

Гүдрәт *(Зејнәбә)* — Бәс Дилруба һарада галды?

Зејнәб — Дилруба Дәвәчи гапысында вурушур.

Бағыр хан *(гаршы тәрәфә бахыр)* — Дүшмән көрпүнү кери алмаг үчүн һазырлыг апарыр.

Гүдрәт *(көрпүнүн үстүндә)* — Бир күллә дә атылмамалыдыр!

Тағы бәј — Гәрибә кәләјә дүшмәдик?!

Гүдрәт — Кәрәк дүшмән бизим көрпүдә олан гүввәмизи билмәсин.

Дүшмән күлләләри сәнкәрә төкүлүр.

Тағы бәј — Гәрибә адамдыр һа! Дүшмән бу саат кәлиб сизи тојуг кими кишләјиб апарчагдыр. Ағамыз дејир ки, бир күллә дә атылмасын; *(гошуна)*. Сиз нә фикирдәсиниз, еви харабын ушағы!

Чавад аға — Сәсини кәс, тојуг һиндә олар, сәнкәрдә олмаз. Сәнә бир дәфә дејилди ки, отур јериндә.

Тағы бәј — Чаным, бу олмады ки, биз дә өзүмүзә көрә бир кишијик ја јох? Икид икидлә белә рәфтар еләмәз ахы?

Түтүнчүоғлу *(сәнкәрә)* — Ај ушаг, бир хәкандаз од илә бир гәдәр сәс ешитмәмиш үзәррик кәтирин, икидә көз дәјәр.

Гүдрәт — Икидә бир бахын!

Бағыр хан — Гәләбәни газандыран чәсарәтдир. Үрәк мөһкәмлијидир, интизамдыр. *(Гүдрәтә)* Вахт дејилми?

Гүдрәт — Јох, Салар, бомба мәсафәси дејил.

Чавад аға — Мүчаһид, һазыр ол!

Тағы бәј — Бујур инди кери отур. *(Бир күллә атыр)*.

Гүдрәт *(Бағыр хана)* — Хәјанәт! *(Сәнкәрә)* Мүчаһид, һазыр ол! Дүшмән гүввәсини бир јерә јығмаг үчүн сағы-солу вурун.

Дүшмән тәрәфиндән сәсләр учалыр.

Сәсләр: — Әли хан, ирәли!
— Сәфәрәли хан, ирәли!
— Мәммәдәли хан, ирәли!

Гүдрәт *(Чавад ағаја)* — Чәваһир јараланды.

Гадынын јеринә башгасы кечир. Гадынлар тез-тез јаралылары көтүрүрләр.

Бағыр хан *(Әлиндә түфәнк данышыр)* — Мүчаһидләр, икидлик вә имтаһан вахтыдыр. Чәбһәдә өлмәк даһа шәрәфлидир. Мөһкәм дајанын, гој дүшмән билсин ки, Азәрбајчан халгы ајагларда сүрүнмәјәчәкдир!

Тағы бәј *(сәнкәрдәкиләрә)* — Бизим өзүмүзүн дә әгидәмиз вар ја јох? Чәкилмәјин дә вахтыны билирик, ирәли кетмәјин дә!

Сәсләр — Тағы бәј јалан демир ки!..

Зејнәб — Бу нә данышыгдыр? Сизин бу һәрәкәтиниз дост адамын һәрәкәти дејил, позғунлуг саланлар өзүндән күссүн!..

Тағы бәј — Сән өләсән, јахамыз арвад-ушаг әлиндә галмајыб?! Һеч билмирәм, бу папағы башымыза нә үчүн гојмушуг!

Чавад аға — Саларын әмриндән чыханын бејнини дағыдарам.

Күдрәт *(әлиндә бомба)* — Јерә јатын! *(Бомбалары атыр)*. Бир, ики, үч! *(Сәнкәрдәкиләрә)* Атәш!

Дүшмән тәрәфә атәш ачырлар.

Чавад аға *(Бағыр хана)* — Чәнаб Салар, Сәрдар сизи телефона чағырыр.

Бағыр хан *(телефона)*—Аһа, бу саат! Бәли, ешидирәм... Әмин ола биләрсиниз. *(Дәстәји јеринә гојур)*. Сәрдар бујурур ки, Маралан алтында дуран дүшмән гошуну дармадағын олду. Гуручај чәбһәси һүчума кечә биләр.

Күдрәт—Салар, биз бурда дајансаг, дүшмән күввәтини топлајыб һүчума кечәчәк.

Бағыр хан — Үрәкли олун! Дүшмән Ачычај тәрәфләриндә басылмышдыр. Сәрдар бу саат бизим көмәјимизә кәләчәк.

Чавад аға — Кимдир о?

Гаралты сәс вермир.

Тағы бәј — Гој әһдини кәсим. *(Вурмаг истәјир. Зејнәб түфәнкин лүләси илә она мане олур, күллә наваја кедир)*.

Зејнәб — Дајан!

Тағы бәј — Нечә јә'ни дајан? Мән инкилабчы адамам, һеч вахт еһтијаты әлимдән верә билмәрәм *(Бир күллә дә наваја атыр. Дилруба сәнкәрә дахил олур)*.

Дилруба *(Бағыр хана)* — Салар, часус тутулуб, Ејнүддөвләјә кағыз апарырмыш.

Бағыр хан — Бәс һаны?

Дилруба — О өзүнү өлдүрдү. Апардығы мәктубу көтүрмүшәм.

Бағыр хан — Мәктубу вер. *(Алыр. Тағы бәј гачмаг истәјир)*.

Чавад аға — Һара?

Тағы бәј — Чәнаб Саларын әмриндән чыхан оғлан дејиләм, деди кет, мән дә кедирәм.

Түтүнчүоғлу — Отур!

Тағы бәј — Чаным, бурада отурмаға мәчбур дејиләм ки? көнүллү јазылмышам, көнүллү дә кедирәм.

Чавад аға — Ону бурахмајын!

Бағыр хан *(Дилрубаја)* — Барәкаллаһ гызым! *(Мәктубу ачыб фәнар ишығында охујур)*.

Тағы бәј — Бу да ингилабчынын ахыры. А балам, сәнкәр мәним үчүн дустагхана зад дејил ки? Гојмазсыныз чыхыб касыбчылығымыза кедәк?

Бағыр хан *(мәктубу охујур)*—«Чәнаб шаһзадә, шәртимизә көрә, һаваја атдығым күлләләри сајарсыныз. Һәр күлләм јүз нәфәрдир. Бу, көрпүдә беш јүз мүчаһид олдуғуна ишарәдир. Көрпүнү әбәс јерә бурахдыныз. Әлли нәфәрә гәдәр мүчаһид өлүбдүр. Аралыға тәфригә салмышам. Бир чоху дөјүшмәк истәмир. Күдрәти фүрсәт дүшән кими вурачағам».

Хәјанәт! Белә бир мәктубу Ејнүддөвләјә ким јаза биләр? Чаваб верин, ким јаза биләр?

Чавад аға — Тағы бәј, Тағы бәј јаза биләр.

Түтүнчүоғлу — Һаваја күллә атан да Тағы бәј иди.

Тағы бәј *(Бағыр хана)*— Бир гәләтдир еләмишәм, мәни Сәрдарын башына бағышлајын! Адам хатасыз олмаз ки, горхудан јазмышам.

Бағыр хан *(мүчаһидләрә)* — Бу алчаг хаинин чәзасы нәдир?

Зејнәб — Өлүм!

Бағыр хан *(Чавад ағаја)* — Инкилаб адындан әмр едирәм!

Тағы бәј — Мәни инкилаба бағышла.

Бағыр хан — Дүшмән јахынлашыр. Мән сол тәрәфдән, Чавад аға сағ тәрәфдән бомбалары атан кими сәнкәрдән галхарсыныз. *(Зејнәбә)*. Пулемјоту көрпүнүн

башына чәкин, һүчүма кечмәк истәјән дүшмәнә имкан верилмәмәлидир. *(Чавад аға, Гүдрәт вә Зејнәб кедир. Мүчаһидләрә).* Достлар, азадлыг тәһлүкәләр ичиндән сүзүлүб кечир. *(Топ, түфәнк сәсләри кәлир).* Бу сәсләр бизи мүбаризәјә чағырыр. Икидлијә дә'вәт едир. Бизә гәләбә мүждәләри верир. *(Бомба сәсләри ешидилир, Бағыр хан әлиндә түфәнк сәнкәрдән галхыр.)* Мүчаһидләр галхын!

Сәнкәрдән чох аз адам галхыр, Гүдрәт, әлиндә тапанча кәлир. Тағы бәј архадан она бир күллә атыр.

Дилруба *(Тағы бәји вурур)* — Алчаг, нә етдин?

Гүдрәт — Дилруба, тез пулемјотун архасына кеч. Зејнәби вурдулар. Әсәд, бомба вер! *(Сәнкәрдәкиләрә)* Гардашлар, дүшмән бизимкиләри мүһасирәјә алмаг истәјир. Салар көмәксиздир, сәнкәрдән галхын, һүчум!

Зејнәб *(көзүнү ачыр, Чавад ағаны сәсләјир)* — Чавад аға, оху, оху, гој сон дәфә сәсини ешидим. Оху, јубанма, оху!

Илдырым шығыјыр, јағыш башлајыр

Чавад аға *(Көзүнүн јашыны силиб охујур)*:

Бу дағлар улу дағлар,
Чешмәли-сулу дағлар,
Бурда бир кәлин өлүр,
Көј кишнәр, булуд ағлар!

Зејнәб *(бирдән көзүнү ачыр)* — Чавад аға, Мәчиди јахшы сахла! *(Өлүр).*

Дилруба *(башындан шалыны ачыб, онун үзүнә чәкир)* — Зејнәб, Зејнәб! Мәчиди өз оғлум, өз балам кими бәсләјәчәјимә чәназән гаршысында анд ичирәм.

Гүдрәт — Салар, дүшмән бизи мүһасирәјә алмаг истәјир.

Түтүнчүоғлу *(тәләсик кәлир)* — Сәттар хан кәлир!

Сәттар хан — Һаны Салар?

Гүдрәт — Сәрдар, хәјанәт баш верди. Вәзијјәт ағырдыр.

Бағыр хан — Сәрдар, биз һүчуму удуздуг.

Сәттар хан *(үзүнү гырмызы бајраглара тутур)* Сиз дә шәрәфлә башынызы әјин. Азәрбајчан гадынлығынын гәһрәман овлады илә видалашын. Аслан үрәкли, полад ирадәли Зејнәблә сон дәфә көрүшүн!

Бајраглар башыны әјир, матәм маршы чалыныр.

Бағыр хан — Зејнәб, Зејнәб! Шаһларын тахтыны тәрсинә чевирсәм дә, үрәјимдә јанан интигам оду сөнмәјәчәкдир!

Сәттар хан *(мүчаһидләрә)* — Азәрбајчанлылар, вердијимиз гурбанлар инад вә ирадәмизи чохалдыр. Мүбаризә давам едир! Сәнкәрдән галхын, гој Тәбриз үфүгләриндә шығыјан илдырымлар шаһын көзләрини бир даһа гамашдырсын, гурбанлар ешгинә ирәли! Истиглал вә азадлыг уғрунда ирәли...

Гошун һүчума кечир. Сәһнә бошалыр, атышма сәсләри кәлир.

Пәрдә

СОН

875—17

БӨЈҮК ГУРУЛУШИДА

СӘККИЗ ПӘРДӘЛИ ДРАМ ӘСӘРИ